

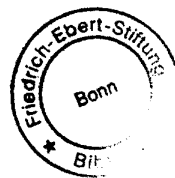
**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

**FENOMENUL MUNCITORESC
ȘI
SOCIAL-DEMOCRAT
DIN ROMÂNIA.
SECOLELE 18 - 20**

**Lucrări prezentate la simpozionul de la Reșița
23 - 25 mai 1997**

A 98 - 03591

Editura *InterGraf*
Reșița, 1997

Redactori: Werner Kremm și Dr. Rudolf Gräf
Tehnoredactare: S.C. InterGraf S.R.L. Reșița

Simpozionul și publicarea lucrărilor simpozionului au fost posibile datorită sprijinului Fundației "Friedrich Ebert".

Responsabilitatea pentru conținutul referatelor publicate în acest volum le revine autorilor.

ISBN 973-97258-1-7
Consilier editorial Nuțu Corneliu

Autorii:

Bocșan, Nicolae, profesor universitar dr., prorectorul universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca

Gräf, Rudolf, dr., Muzeul Banatului Montan, Reșița

Albert, Carmen, Muzeul Banatului Montan, Reșița

Milin, Miodrag, conf. dr. Universitatea Banatului, Timișoara

Rusnac, Mircea, Muzeul Banatului Montan, Reșița

Heimann, Horst, dr., cercetător, Institutul din Freudenberg / RFG al fundației "Friedrich Ebert".

Tiparul S.C. InterGraf S.R.L. Reșița
tel./fax 004-055-211300

CUPRINS:

Cuvânt înainte	5
Nicolae Bocșan : Social democrați români în exil	7
Rudolf Gräf : Primele asociații și organizații muncitorești în Banatul Montan	17
Petru Călin : Problematika muncitorească reflectată în periodicele reșitene din perioada interbelică. Aspecte social-democrate	34
Carmen Albert : Cornel Groșorean și începutul cercetărilor în zona industrială în Banatul interbelic	46
Miodrag Milin : Sărbii din România între social, politic și național (primăvara anului 1945)	60
Mircea Rusnac : Modalități de prezentare a trecutului social-democrației românești în istoriografia comunistă	72
Horst Heimann : Teze privind istoria mișcării muncitorești și perspectivele de viitor ale social-democrației (traducere Ildiko Achimescu)	86
Interviul cu N. Bocșan	101

PREFATĂ

*Cu prilejul expoziției Om - Pelsaj - Muncă Fundația Friedrich Ebert, în colaborare cu Muzeul Banatului Montan, a desfășurat un simpozion cu tema **Fenomenul muncitoresc și social-democrat din România, secolele XVIII - XX**. Am ales pentru această acțiune Reșița, deoarece Banatul Montan are o tradiție social-democrată, și deasemenea aici își are locul mișcarea muncitorească. Social-democrația și mișcarea muncitorească sunt două noțiuni, care după 1989 în România au fost discreditate, și care nici astăzi nu sunt prea agreate.*

Amintirea istorică reușește să facă vizibile liniile tradiționale ale unui socialism democratic, care de la impulsurile inițiale a fost din totdeauna liberal democratic, intrând după 1914 într-o contradicție de neîmpăcat cu concepte de politică comunistă. Istoria social-democrației germane este marcată de mari succese politice, de eșecuri și recunoașterea amară a propriilor greșeli.

Fundația Friedrich Ebert dorește ca prin publicarea discursurilor care au fost ținute cu acest prilej, să-și aducă o contribuție la amintirea istorică necesară. Pentru că, cine își pierde memoria, nu poate crea nici viitorul!

Elke Sabiel
Reprezentanta Fundației Friedrich Ebert în România

SOCIAL DEMOCRAȚII ROMÂNI ÎN EXIL

Nicolae Bocșan

Unul din cele mai interesante și mai puțin cunoscute momente din istoria exilului românesc o oferă lectura paginilor de memorii ale cunoscutului social-democrat cărășan Eftimie Gherman, dictate la sfârșitul vieții prof. Liviu Smeu din Bozovici, județul Caraș-Severin¹.

Activitatea lui Eftimie Gherman pentru organizarea socialiștilor români din exil, ca și pentru organizarea celorlalte grupuri socialiste naționale, stabilite în occident din țările răsăritene unde s-au instaurat regiuni comuniste care au început represaliile împotriva social-democrației constituie o importantă contribuție la organizarea social-democrației pe plan internațional și o componentă puțin cunoscută a exilului românesc după al doilea război mondial.

Originar din Lăpușnicul Mare, jud. Caraș-Severin (n. 1894), a fost influențat de tânăr de mișcarea muncitorească și socialistă. A luat contact direct cu ideile social-democrației prin intermediul ziarului **Adevărul** și al micului grup socialist din Oravița. Influențat de activitatea prestigioasă a organizațiilor social-democrate din Timișoara, Arad, Budapesta și Viena de la începutul secolului nostru, din 1909 s-a integrat grupului social-democrat român de

¹ O copie în manuscris a textului cu titlul *"Memorii și contribuții la istoria mișcării socialiste"* se păstrează la arhiva Muzeului de Istorie a județului Caraș-Severin. Mulțumim d-lui dr. Valeriu Leu care ni l-a semnalat și pus la dispoziție.

la Budapesta, unde activa conducerea secției române a PSD din Ungaria². Aici a luat legătura cu Ioan Flueraș, Tiron Albani, Traian Novac, Josif Jumanca, dar și cu Iosif Ciser, respectiv Leonaid Paukerov, ultimii doi expulzați din România după răscola din 1907³. Atât Ciser, cât și Paukerov au avut o influență covârșitoare în formarea sa ca militant social-democrat. De la Budapesta a trecut la Viena, unde a stabilit contacte cu secția română a PSD din Austria, condusă de Gheorghe Grigorevici, deputat socialist de Cernăuți, pe care îl consideră în memorii dascălul ce i-a desăvârșit personalitatea politică socialistă⁴. Tot aici a cunoscut pe Rakovski, pe frații Hope, vinezi ce au trăit mult în România, de unde au fost expulzați în 1907, după răscola țarilor.

În timpul războiului a fost încorporat, arestat pentru propagandă antirăzboinică, condamnat la moarte, sentință modificată apoi la 20 de ani închisoare⁵.

După război s-a integrat imediat în mișcarea muncitorească din România, activând în rândurile muncitorilor minieri din Banat și Valea Jiului. La greva generală din 1920 a fost conducătorul acestor mineri, reușind să obțină satisfacerea revendicărilor formulate prin Memorii adresat Corpului 7 armată, deoarece în țară se instituisse starea de asediu. Uniunea muncitorilor minieri a reprezentat muncitorii la tratativele cu

² Secția română a PSD din Ungaria a fost creată în 1903. Vezi I. Cicala, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania*, 1976.

³ Constantin Titel Petrescu, *Socialismul în România*, 1835 - 6 septembrie 1940, București, f.a.

⁴ În 1896 s-a creat Partidul Social-Democrat din Bucovina, iar din iunie 1906 s-a constituit Partidul Social Democrat Român. Vezi Ion Mamina, Vasile Niculaie, *Partidul clasei muncitoare în viața politică a României*, București, 1983. Gh. Grigorevici a fost membru al acestor formațiuni politice social-democrate.

⁵ Pentru perioada războiului vezi detalii la Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica "măruntă" sau istoria ignorată. 1914-1919*, Reșița, 1995, p.131-136.

patronatul, înregistrând sub conducerea lui Eftimie Gherman succese atât în Banat cât și în Valea Jiului⁶. Anul 1920 reprezintă și intrarea lui Gherman în viața politică, fiind ales deputat de Caraș în parlamentul României pe listele PSD. A deținut permanent această calitate până la alegerile din 1937⁷. A promovat în numele Uniunii Muncitorilor Minieri din România, proiectul de lege pentru majorarea pensiilor minerilor, ce l-a adus un mare ascendent în rândul acestei categorii de muncitori, fiind ales din 1923 secretar general al Uniunii Muncitorilor Minieri din România. În timpul dictaturii carliste a fost un colaborator al regimului autoritar instaurat de Carol II. Prigonit de legionari, s-a ascuns prin țară până după rebeliunea legionară, când s-a așezat la Poneasca (1941-1944), proprietate pe care și-a amenajat-o. De aici a menținut contactele cu liderii social-democrați și cadrele din Uniunea Minierilor⁸. Scos din partid pentru colaborare cu dictatura regală, în timpul războiului a fost reprimat în PSD împreună cu Jumanca, însă fără Mirescu și Flueraș⁹.

După război nu s-a integrat nici unuia dintre curente care s-au cristalizat în PSD din România, în funcție de atitudinea lor față de comuniști (fracțiunea Costin Radăceanu-Voitec, care era pentru fuziunea cu PCR; fracțiunea Șerban Voinea, pentru colaborarea cu PCR inclusiv liste comune în alegeri, dar păstrând independența PSD; fracțiunea Titel Petrescu, pentru o colaborare cu PCR după alegeri, dar social-democrații să meargă pe liste proprii în alegeri)¹⁰, nu și-a depus candidatura pentru alegerile din 1946, iar din toamna anului 1947 a decis să plece în exil. Cu

⁶ Eftimie Gherman, *Memorii*, cap. *Situația muncitorilor de la minele de aur din Munții Apuseni și (de) la cele de cărbune din Banat și Valea Jiului; Greva generală din 1920*.

⁷ Ibidem, cap. *Alegerile generale din anul 1920*.

⁸ Ibidem, p.40-45.

⁹ Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București, 1994, p.336

¹⁰ Ibidem, p.352 sq.

sprijinul prietenilor și a unui țaran din Ungaria, în octombrie 1947 a ajuns la Budapesta, unde a stabilit imediat contacte cu liderii social-democrați, Ana Ketly, președinta Camerei deputaților și Buchingen, originar din Timișoara, pe care îl cunoștea dinainte de primul război mondial. La Budapesta a găsit aceleași frământări și orientări ca și la București, o fracțiune în frunte cu secretarul general Szakaszi era pentru colaborare totală, până la fuziune cu PC, fracțiunea condusă de Ana Ketly, împreună cu alți lideri ai partidului, susținea o colaborare cu comuniștii unguri, păstrându-și însă autonomia politică¹¹. Cu sprijinul liderilor unguri a ajuns în ziua următoare la Viena, prezentându-se la sediul PSD, unde a luat imediat contact cu ing. Karl Waldbrunner, vechi secretar general al PSD din Austria. Ca delegat al Internaționalei Socialiste, acesta a vizitat în mai multe rânduri România în perioada interbelică, când l-a întâlnit și pe Eftimie Gherman în Banat. La recomandarea acestuia a intrat în legătură cu Adolf Scherff, un alt lider socialist austriac, căruia i-a explicat motivele exilului său. Deoarece Viena era controlată de armata sovietică de ocupație, iar perspectivele tratatului de pace cu aliații nu se conturaseră, liderii austrieci l-au sfătuit să se stabilească în Franța, facilitând-i trecerea la Innsbruck, capitala Tirolului, aflat sub controlul armatei de ocupație franceză. Cu sprijinul socialiștilor austrieci a ajuns la sfârșitul lunii noiembrie 1947 la Paris¹². Gherman avea numeroase legături în cercurile sindicale franceze, cunoscându-l chiar pe vicepreședintele recent înființatei Federații Sindicale Mondiale. Aceste relații le-a stabilit încă înainte de război; la Biroul Internațional al Muncii, la care Gherman a participat ca vicepreședinte al Confederației Generale a Muncii din România și președinte al Uniunii Muncitorilor Minieri. Conferințele Biroului Internațional al Muncii se desfășurau anual și durau 3-4 săptămâni, luând în dezbatere problemele

¹¹ Eftimie Gherman, *op. cit.*, cap. *Perioada anilor 1941-1946, Exilul*.

¹² Ibidem, cap. *Exilul vremelnic de la Viena*.

muncitorești din fiecare țară. Aici a cunoscut Gherman reprezentanții sindicatelor din Franța, Anglia, Germania, țările scandinave, cum au fost Grumbach (Germania), Sacrini (Belgia), Albert Thomas, directorul în funcțiune al Biroului Internațional al Muncii, membru proeminent al Partidului Socialist Francez, care între cele două războaie a vizitat România. A fost un colaborator apropiat al lui Jean Jaurès și un susținător al mișcării sindicale din România. Liderul sindical francez căruia s-a adresat, vicepreședinte al Federației Sindicale Mondiale, partizan al colaborării cu partidele și regimurile socialiste din Europa de răsărit, avea alte opinii despre regimul comunist instaurat la București și nu-și putea explica motivele exilului lui Gherman în Franța. În aceste împrejurări, liderul român s-a adresat direct Partidului Socialist Francez, respectiv lui Guy Mollet, secretarul general al acestui partid, cu ajutorul căruia a putut supraviețui în primele zile ale exilului francez. Prin intermediul lui s-a integrat în activitatea Partidului Socialist Francez, participând la dezbaterile din partid, unde a prezentat situația din România. A fost numit consilier consultant în problemele mișcării muncitorești internaționale și membru al delegației franceze la diferite congrese internaționale muncitorești. Cu acest prilej a cunoscut liderii partidelor socialiste din Occident și ai mișcării sindicale¹³.

La Paris se aflau în refugiu numeroși muncitori și militanți social-democrați din țările Europei răsăritene unde s-au instaurat regiuni comuniste. Cei mai mulți erau polonezii, apoi ungurii. Era și un grup de români, de cca. 10000, o parte fiind muncitori din Valea Jiului, veniți la lucru în Franța în timpul crizei economice, în baza convenției cu statul francez, prin care erau plasați șomeri din România în industria carboniferă franceză. Un mare număr a rămas definitiv în Franța. Din 1949 Gherman a început să acționeze la Paris pentru organizarea acestor muncitori, pe care, în parte, i-a cunoscut încă din Valea Jiului. Cu aceștia a înființat la

¹³ Ibidem, cap. *Anii de exil la Paris*.

Paris **Grupul Sindicaliștilor Români în Exil**, prima organizație a mișcării muncitorești în Franța, cum o numește Gherman. Timp de 20 de ani, cât a stat în această țară, a fost ales și reales președinte al Grupului Sindicaliștilor Români în Exil. A doua creație politică a sa în exil a fost constituirea **Grupului Socialiștilor Români în Exil**, pe care de asemenea l-a condus ca președinte timp de 20 de ani. O perioadă de 15 ani l-a avut copreședinte pe Șerban Voinea, după ce acesta s-a stabilit la Paris, venind de la Geneva¹⁴. A treia creație a lui Gherman în capitala Franței a fost editarea publicației periodice "România Muncitoare", începând din 1952¹⁵.

Crearea grupurilor românești în exil a avut un mare ecou printre ceilalți refugiați din țările Europei de est în Franța. După modelul românesc, grupările naționale din Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Ucraina, țările baltice și URSS s-au organizat și ele în organizații sindicale și socialiste în exil, depășind ca număr organizațiile politice necomuniste din exil.

La inițiativa grupului românesc, grupările naționale socialiste din exil au hotărât crearea **Uniunii Partidelor Socialiste din Exil**, cu sediul la Londra, iar pe plan sindical au creat **Centrul Internațional al Sindicaliștilor din Exil**, cu o publicație proprie, redactată în limbile franceză și engleză. Amândouă aceste organizații s-au afiliat la Internaționalele respective.

Social-democrații români din exil au avut un rol important în organizarea și susținerea acestor organizații, Eftimie Gherman și Șerban Voinea au fost permanent vicepreședinți ai Uniunii Partidelor Socialiste în Exil, iar Eftimie Gherman a fost ales vicepreședinte și casier al Centrului Internațional al Sindicaliștilor din Exil. Un rol important în cadrul Uniunii Partidelor Socialiste

¹⁴ Ibidem, p.52-53.

¹⁵ Ibidem, în *Memorii* prezintă greșit anul 1950 ca an de apariție a publicației. Primul număr al revistei poartă pe copertă anul 1952. Am consultat exemplarul din colecția dr. Matei din Lăpușnic, jud. Caraș-Severin.

din Exil a avut și Jean Serbeanu sau Jacques Scherb, membru al acestei uniuni, originar din Cernăuți, cu studii la București și Paris, care a colaborat activ și la crearea Grupului Socialist Român din Exil. A fost un intelectual de marcă care s-a remarcat prin conferințele prezentate în cercurile universitare franceze¹⁶. Socialiștii români din exil au editat periodicul lunar "România Muncitoare", în 4000 de exemplare, solicitată de întregul exil românesc, indiferent de culoarea politică. O popularizare a ideilor revistei s-a făcut și prin intermediul posturilor occidentale care aveau emisiuni în limba română. Europa liberă, Vocea Americii, BBC, Radio Paris, Radio Italia, Radio Berlin. Eftimie Gherman a colaborat permanent la aceste posturi. Din banii primiți pentru aceste colaborări a finanțat apariția publicației "România Muncitoare"¹⁷.

În calitate sa de președinte al Grupului Socialiștilor și Sindicaliștilor Români din Exil și ca vicepreședinte al Centrului Internațional al Sindicaliștilor din Exil, cu sediul la Paris, Eftimie Gherman a devenit vicepreședinte al Internaționalei Partidelor Socialiste din Exil, cu sediul la Londra. Ca reprezentant al acestor organizații a participat la prima adunare generală a Internaționalei Socialiste de la Stuttgart, din 1952, unde a prezentat activitatea partidelor socialiste din exil. A devenit membru fondator al Internaționalei Socialiste, deoarece toți delegații participanți la adunarea de la Stuttgart au primit acest titlu. Din 1952 până la repatriere, Gherman a participat la toate congresele Internaționalei Socialiste ca invitat al acesteia sau ca reprezentant al organizațiilor socialiste din exil. Din această poziție a fost invitat la congresele sindicatelor americane, la congresele sindicale și socialiste, naționale sau internaționale organizate în Suedia, Anglia, Germania, Italia, Franța, țările scandinave și apoi Canada. În total a participat la 50-60 congrese, unde a stabilit legături politice

¹⁶ Ibidem, p.53-54.

¹⁷ Ibidem, p.54.

și amicale cu Harold Wilson, Schumacher, Ollenhauer, Willy Brandt, Brandley și Palme din Suedia, Neni și Giuseppe Saragat din Italia. I-a cunoscut îndeaproape pe liderii sindicatelor americane Minisch, Reuter, Lowestone, fiind invitat de 8 ori la congresele sindicatelor americane, participând chiar la pregătirea acestora. În Austria, Gherman a participat la toate adunările, congresele sindicale și ale Partidului Social-Democrat din Austria, unde a stabilit relații foarte bune cu Adolf Scherff, Kurt Waldbrunner, fost secretar general al PSD austriac ca ministru în toate guvernele Austriei de după război, cu Bruno Pitterman, președinte al PSD austriac și al Internaționalei Socialiste, denumit în memorii bun și intim prieten, Karl Kernetz, vicepreședinte al Internaționalei Socialiste. Pentru marea sa experiență în problemele mișcării muncitorești internaționale a fost recunoscut ca expert în problemele sindicale și ale mișcării muncitorești. A fost delegat de Internaționala Socialistă la o serie de conferințe și ședințe cu caracter restrâns, confidențial, de studii și cercetări în aceste probleme. Între altele, a fost trimis de Internaționala Socialistă în India, pentru organizarea muncitorilor indieni în sindicate, pentru a le explica rolul mișcării muncitorești internaționale, a îndruma crearea organizațiilor socialiste. Misiunea sa a fost parțial realizată, mai bine spus a eșuat în 1952, după 6 luni de strădăni pentru a educa muncitorii indieni¹⁸.

Gherman a făcut câteva referiri în memoriile sale și la celelalte organizații politice românești din exil, aparținând partidelor politice sau mișcării legionare. Gherman susținea că social-democrații erau cei mai activi și mai dinamici, deși erau puțini ca număr. A explicat această unitate prin ideologia politică ce i-a condus, prin atitudinea publicației "România Muncitoare". Socialiștii nu au admis foștii legionari în organizațiile lor¹⁹. După plecarea regelui din țară, în 6 aprilie 1849 s-a format Comitetul

¹⁸ Ibidem, p.56-58.

¹⁹ Ibidem, p.59.

Național Român sancționat de rege în 23 aprilie. Generalul Rădescu, fostul premier, a devenit primul său președinte. Din cauza disensiunilor și a sciziunii provocată de grupul Rădescu, care a organizat Liga Românilor Liberi, comitetul a fost reorganizat, pus sub conducerea lui C. Vișoianu, activând în această formulă până în 1975, când s-a autodizolvat, constituindu-se un altul la Paris, condus de N. Penescu²⁰. Gherman susținea în memorii că s-a propus și organizațiilor socialiste din exil să intre în acest comitet, dar acestea au condiționat-o de stabilirea unui program de activitate al comitetului și de o platformă comună. În aceste împrejurări Vișoianu a cooptat în comitet pe lăncu Zisu în numele socialiștilor, care s-a declarat adeptul liniei lui Titel Petrescu. Gherman susține că nu avea nici o legătură cu mișcarea socialistă. În orice caz, socialiștii români din exil nu au acceptat linia politică susținută de Vișoianu și partidele istorice, au solicitat participarea la programul de acțiune al comitetului cu propriul lor punct de vedere. Din aceste motive nu au intrat în Comitetul Național²¹.

De numele lui Eftimie Gherman se leagă și alte realizări ale exilului socialist românesc și general est-european: realizarea unui sediu propriu în palatul Orleans, sediul organizației Force Ouvrier, constituită după sciziunea din Federația Sindicală Internațională, construit cu sprijinul material al sindicatelor americane și al Internaționalei Sindicale. A introdus metode noi în mișcarea muncitorească din Franța în locul celor tradiționale, ceea ce i-a atras recunoașterea internațională și alegerea ca vicepreședinte al Centralei Internaționale a Sindicatelor din Exil și casier al acestei organizații²².

²⁰ Pentru Comitetul Național Român vezi Gh. Buzatu, *Noi informații privind viața și opera lui Sabin Manuilescu*, în vol. *Sabin Manuilescu. Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, Cluj Napoca, 1995, p.41-55.

²¹ Eftimie Gherman, *Memorii*, p.59-60.

²² Ibidem, cap. *Sciziunea în Federația internațională*.

După evoluțiile ce au avut loc pe plan internațional și mai ales în România, după ce regimul comunist Dej și apoi Ceaușescu au adoptat o linie independentă față de Moscova, treptat atitudinea grupărilor socialiste din exil se modifică față de regimul de la București, sistând opoziția față de acesta, participarea la congresele internaționale și apariția "României Muncitoare". De asemenea socialiștii români au decis să-și mute sediul la Viena²³. Prin intermediul lui Johann Walisch, nepotul lui Koloman Walisch, mare activist al mișcării socialiste din Austria, născut la Timișoara și al lui Bruno Pittermann s-a stabilit în Austria, a reușit să obțină de la regimul comunist viza pentru soția sa, după 20 de ani, repatriindu-se apoi după câteva vizite făcute în satul natal, unde a murit după o viață dedicată în întregime cauzei muncitorești și social-democrate²⁴.

Am evocat această importantă contribuție a unui reprezentant al județului Caraș la activitatea socialiștilor români din exil după 1947 pentru a completa imaginea puțin cunoscută a exilului românesc cu o pagină ce-și reclamă locul cuvenit în istoria noastră recentă. Este în egală măsură o contribuție românească importantă la mișcarea muncitorească, la activitatea social-democrației europene și universale, a Internaționalei Socialiste.

²³ Ibidem, cap. *Cum am ajuns la ideea de a pleca din Franța*.

²⁴ Ibidem, cap. *Stabilirea mea la Viena*.

PRIMELE ASOCIAȚII ȘI ORGANIZAȚII MUNCITOREȘTI ÎN BANATUL MONTAN

Rudolf Gräf

În pofida sistemului de asigurări de care beneficiau muncitorii angajați ai STEG, situația lor materială și socială era întru totul dependentă de relația lor cu societatea. Această dependență era atât de adâncă, încât muncitorii erau obligați încă de la angajare să respecte regulamentele de ordine interioară sau să renunțe la a se angaja. Pe de altă parte, odată cu intrarea în vigoare a unui nou regulament, muncitorii în funcție erau obligați ori să-l accepte, ori să părăsească serviciul în termen de 15 zile. Totuși trebuie remarcat faptul că între angajații STEG și angajații altor întreprinderi metalurgice din Banat sau Transilvania (Cugir, Sebișel,) deosebirile între salarii erau considerabile, angajații STEG având salarii de două până la trei ori mai mari decât cei de la alte întreprinderi¹.

Mai trebuie apoi remarcat că în ciuda faptului că minele, uzinele și domeniile STEG din Banat aveau medici angajați, spitale și farmacii, sănătatea muncitorilor și a familiilor lor era adesea precară. Mortalitatea infantilă făcea ravagii, 50% dintre copii nedepășind vârsta de 10 ani². Printre cei mai mari dușmani ai

¹ *Dienstordnung für sämtliche ungarische Bergbaue der priv. österr.-ung. Staats-Eisenbahn-Gesellschaft*, Budapest, 1895, p. 4; vezi și L. Vajda, *Date privind mișcările muncitorilor de la exploatarea de minereuri de fier și de cărbune și ale siderurgicilor din Transilvania între anii 1848-1867*, p. 321, în *Acta Musei Napocensis*, XII, Cluj-Napoca, 1975.

² G. Hromadka, *op.cit.*, p.57.

adulților sunt condițiile de viață lipsite de igienă, tuberculoză, malaria și alcoolismul.

Ideile socialiste aduse din vestul Europei de muncitorii care fuseseră acolo în calitate de ucenici sau chiar de activiști politici produc frământări în rândurile muncitorimii, punând în discuție rolul lor în societate, mijloacele și căile de avansare, în definitiv de îmbunătățire a standardelor lor de viață. Asistăm aici la două fenomene sau chiar la două etape.

1) Primul sau prima, cel al convingerii că prin educație muncitorimea poate fi ridicată la un nivel superior de viață. De altfel această tendință va însoți muncitorimea de-a lungul întregii perioade StEG și UDR, având reminiscențe și în perioada comunistă.

2) A doua tendință a fost aceea a organizării muncitorimii în asociații, organizații sindicale și apoi chiar politice, care au reușit să impună patronatului unele revendicări, în special economice. Trebuie să remarcăm că de-a lungul întregii perioade StEG obiectivele mișcării muncitorești erau îndeosebi de natură culturală și economică.

Sigur că ideile revoluționare răspândite în Europa de vest după 1789, apoi de-a lungul primei jumătăți a secolului al XIX-lea au ajuns în izolata regiune montană în primul rând datorită noilor sosiți, care își căutau aici de lucru. Nu este lipsit de importanță nici faptul că erau încă obligate calfele să circule prin imperiu înainte de a susține examenul de meșteri. Apoi perioada de după revoluția de la 1848, ale cărei programe au ajuns și în Banatul montan, a fost o perioadă prielnică răspândirii ideilor revoluționare ale vremii. Trebuie să subliniem încă o dată faptul că în pofida tuturor măsurilor de protecție socială luate de către conducerea StEG, situația muncitorimii nu era de loc înfloritoare. Pe de altă parte, faptul că StEG a pornit de la început pe urmele erariului, cumpărând întregul domeniu, majoritatea minelor și uzinelor de la stat, preluând aproape integral pe lângă drepturile și obligațiile patronului (proprietarului de pământ, suveranului etc), a făcut

posibilă evitarea declanșării urmărilor unui capitalism sălbatic asemănător cu cel englez de la începutul revoluției industriale. De fapt, cumpărarea de către StEG a minelor, uzinelor și domeniilor bănățene a împiedicat formarea unei pături de capitaliști locali, proprietarii capitalului, a minelor, uzinelor și domeniilor aflându-se departe, la Viena sau la Paris, în timp ce proletariatul a fost adus din țările monarhiei habsburgice sau a fost recrutat dintre muncitori colonizați deja în secolul al XVIII-lea sau dintre țărani români din satele bănățene. În felul acesta s-au produs schimbări în modul de viață al muncitorilor, dar și al populației românești autohtone, schimbări care nu întotdeauna au fost pozitive, ceea ce a provocat reacția acestora.

Cu toate că activitățile revendicative ale muncitorilor din Banatul montanistic nu sunt caracterizate de violență, există și câteva acțiuni de acest gen în perioada StEG. Astfel, în anul 1860, deci înainte de apariția primelor forme de organizare ale muncitorimii, la Anina au avut loc ieșiri brutale ale muncitorilor aduși din Boemia, de la Gladno, pentru noua uzină de fier. Aceștia nu erau mulțumiți cu salariile care li se dădeau și nici de programul de lucru de 12 ore, manifestând o indisciplină rar întâlnită în regiunea montanistică bănățeană, o totală nesupunere față de superiorii lor ca și o opoziție hotărâtă față de regulamentele de servicii³. Conflictul a fost rezolvat de către Oficiul minier de la Anina în conformitate cu regulamentele și principiile după care se orienta conducerea societății. 33 de muncitori "recalcitrați" împreună cu familiile lor au fost obligați să părăsească colonia muncitorească Anina, fiind trimiși la Oravița și apoi în Cehia⁴. Sigur că atitudinea diferiților autori față de această primă manifestare violentă a muncitorilor ca și față de reacția conducerii societății este diferită, ea depinzând de poziția politică a celor

³ L. Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, 1861, p.113, L. Vadjá, *op. cit.*, p.325.

⁴ G. Hromádka, *op.cit.*, p.57.

care relatează evenimentele. În timp ce Leonhard Böhm, primar al Vârșetului și Wilhelm Slovig, inginer la UDR, condamnă cu vehemență acțiunile muncitorilor⁵, Georg Hromadka, militant social-democrat în perioada interbelică, pare să fie mai degrabă de partea muncitorilor⁶. Această primă manifestare hotărâtă a muncitorilor din zona montanică bănățeană este urmată la scurt timp de primele încercări de organizare a muncitorimii bănățene. Și aici, ca și în alte părți, primele organizații muncitorești au fost asociațiile de lectură și cele de întraajutorare, numite de Victor Brătfălean "asociații premergătoare sindicatelor". La Reșița este înființată prima asociație muncitorească în anul 1861. Este prima "Asociație de sprijinire a muncitorilor" ("Arbeiter-Unterstützungsverein") a cărei scop principal era sprijinirea muncitorilor în caz de îmbolnăvire sau de deces. Primul președinte al asociației de sprijin a fost Johann Lang. Avem în acest caz o similitudine frapantă cu ceea ce se întâmplă în Anglia la începutul secolului al XIX-lea. Și aici în Banat ca și în "atelierul lumii", primul ajutor acordat de o asociație de ajutor muncitorească era cel pentru o înmormântare⁷. Această asociație a continuat să existe și în perioada interbelică și mai există și astăzi (fără a aparține doar muncitorilor) sub numele de "Totenverein" (astăzi și în românește "Verein"/Asociație de ajutorare pentru cazurile de deces⁸).

În anul 1875 a fost înființată o filială a "Asociației muncitorilor invalizi" de la Budapesta, care însă nu a fost pe placul guvernului maghiar fiind desființată de acesta în anul 1890. Filiala reșițeană însă a devenit independentă și a funcționat până în 1924 când a fost încorporată "Totenverein"-ului. Din acest moment

⁵ L. Böhm, *op.cit.*, p.113, Wilhelm Slovig, *Kurzer Umriss der Geschichte von Steierdorf-Anina*, Hermannstadt, 1940, p. 46.

⁶ G. Hromadka, *op.cit.*, p.57.

⁷ Eric J. Hobsbaum, *Industry and Empire. An Economic History of Britain ince 1750* în germană de Ursula Margetts, *Industrie und Empire. Britische Wirtschaftsgeschichte seit 1750*, Suhrkamp Verlag, 1974, p.89.

s-a aflat sub conducerea social-democraților⁹.

Nu trece mult timp și în regiunea monastică apar primele organizații social-democrate. Deja la 1868 Carol Farkas, reșițean de origine, tâmplar de mobilă, a înființat la Timișoara și la Reșița filiale ale "Asociației Generale a Muncitorilor". Aceasta a fost constituită după modelul german al lui Lasalle și avea sediul la Budapesta. Carol Farkas, membru fondator al Partidului Social Democrat Maghiar, este cel care înființează la Timișoara o secție a Internaționalei Socialiste. Tot Farkas participă la Haga la Congresul al V-lea al "Asociației Internaționale a Muncitorilor" (Internațională I) din anul 1872. Aici el ia atitudine împotriva lui Mihail Bakunin, susținând excluderea acestuia din Internațională⁹.

În calitate de membru fondator al gazetei muncitorești "Arbeiter-Wochenchronik" de la Budapesta, Farkas a contribuit la răspândirea ideilor socialiste în Banatul montan, gazeta amintită fiind prima publicație muncitorească care a fost citită de către muncitorii StEG. La răspândirea ideilor socialiste în Banatul montan au jucat un rol important cei care într-un fel sau altul au avut de-a face cu Comuna din Paris. Printre aceștia s-a numărat și reșițeanul Johann Brodnyanszky, tâmplar de mobilă, care a participat de partea comunarzilor la evenimentele din primăvara anului 1871 de la Paris. Întors la Reșița, Brodnyanszky a creat o "Asociație de Educație a Muncitorilor" (Arbeiter-Bildungsverein) în anul 1876. În cadrul acestei asociații, Brodnyanszky a încercat să răspândească în rândurile muncitorilor idei socialiste. Faptul a fost perceput de autoritățile maghiare ale vremii, dar și de conducerea StEG ca fiind "propagandă comunistă", astfel că asociația înființată de Brodnyanszky a fost desființată¹⁰.

⁹ Victor Brătfălean, *25 Jahre Arbeiterbewegung in Reschitza 1903-1928*, Reșița, 1929, p.23.

⁹ G. Hromadka, *op.cit.*, p.59, *Istoria României, Compendiu*, ed. a III-a, București, 1974, p.306.

¹⁰ Brătfălean, *op. cit.*, p.23, afirma că în anul 1929 „tovarășul” Brodnyansky mai trăia la Reșița.

Asistăm în continuare la acțiuni ale muncitorilor desfășurate pe diferite planuri: cultural, politic sau în cel al luptei efective de stradă sau greviste. În anul 1879, când în Ungaria au fost introduse impozitele indirecte, muncitorii de la Reșița au obținut aprobarea pentru organizarea unei adunări în cadrul căreia urmau să adopte o poziție împotriva acestor impozite. În timpul adunării a fost discutată pe lângă chestiunea impozitelor și o problemă Generală, cea a acordării votului universal. Este pentru prima oară când muncitorii bănățeni pun această chestiune, ea trezind un mare entuziasm în rândul lor¹¹.

Muncitorii caută în continuare noi forme prin care să-și îmbunătățească viața marcată de fabrică, adică de "regularitate, rutină și monotonie"¹². În anul 1881 au fost înființate "Asociația Generală de Lectură" ("Allgemeiner Leseverein") și "Asociația de Cântări" ("Sängerbund").

După numai doi ani, în 1883, Valentin Schlink, un meseriaș care emigrase din Hessa, a înființat la Steierdorf-Anina prima "Asociație de Consum" din regiunea montană. Tot el încercase, fără succes însă, să organizeze și o asociație de economisire și de credit. Erau forme de autoajutorare, paralele cu sistemul social creat de societate, prin care muncitorii încercau să se pună la adăpost de influența prea mare a societății. Acestea erau primele încercări de a transpune în viață, în Banat, ideile mișcării cooperatiste germane ale lui Schulze-Delitzsch¹³. Asociațiile de

¹¹ Brătălean, *op. cit.*, p.24.

¹² Eric J. Hobsbawm, *Industrie und Empire I Britische Wirtschaftsgeschichte seit 1750*, ed. Suhrkamp, 1974, p.88.

¹³ Hermann Schulze-Delitzsch (1808-1883) a fost teoretician și adept al asocierii muncitorilor și al creării cooperațiilor de consum bazate pe principiul autoajutorării muncitorilor. Schulze-Delitzsch, adept al economiei libere de piață, susținea ideea că într-o economie de piață partenerii mai slabi trebuie să se asocieze pentru a deveni competitivi. Multă vreme social-democrația austriacă ca și cea germană, influențate de Ferdinand Lasalle nu au agreat această formă de autoajutorare, Lasalle fiind adeptul ajutorării muncitorilor de către stat în crearea cooperativelor de producție, în întreg imperiul

consum au cunoscut apoi în așezările montaniste o evoluție care a depășit perioada StEG.

Paralel cu acțiunile pe plan cultural sau cele cu caracter de autoajutorare au loc și manifestări revendicative mai violente. Reducerea salariilor de bază și a celor în acord de la începutul anului 1899 a provocat nemulțumirea muncitorilor de la StEG. Reacția muncitorimii este greva declanșată la 5 februarie 1899 de către aproximativ 2100 muncitori de la fabrica de mașini. Deosebit de nemulțumiți au fost strungarii, cărora administratorul superior (Oberverwalter) Eberhardt le ceruse imposibilul, anume ca un strungar să lucreze pe două strunguri cu 6 până la 8 cuțite. Greviștii au avut următoarele revendicări: ziua de lucru de 10 ore; negocierea salariilor în acord întotdeauna în prezența a doi sau trei colegi ai muncitorului care se află în negociere; salariile în acord deja negociate să nu mai fie schimbate; dreptul ucenicilor deveniți muncitori calificați la un salariu minim de o coroană 60 de heleri, același salariu urmând să-l primească și muncitorii necalificați, dacă lucraseră minimum trei ani în uzină. Nefiind organizați, muncitorii nu au reușit să obțină satisfacerea nici unei revendicări.

Urmarea a fost înființarea în anul următor, la 14 aprilie 1900, a "Asociației Generale Sindicale a Muncitorilor Reșițeni" ("Reschitzner Allgemeiner Arbeiter-Gewerkverein") ale cărei statute au fost aprobate la 6 octombrie 1900 de către ministerul de interne al Ungariei. Primul președinte al Asociației Generale a fost Valentin Tokarszky. Alți lideri ai organizației au fost Eugen

habsburgic luând naștere asociații muncitorești de consum. Nevoile materiale acute ale muncitorilor au impus până la urmă forma de autoajutorare a lui Schulze-Delitzsch, mai întâi fără sprijinul social-democraților. Abia în momentul în care aceștia au început să vadă în asociațiile de consum o posibilă cale a unei dezvoltări organice spre un alt sistem social, ei s-au alăturat acestei forme de asociere. cf Christian Promitzer, *Solidarisch handelndie Anfänge der Konsumbewegung in der Steiermark in Menschen & Münzen & Märkte Katalog*, Graz, 1989, p.279.

Schmidt și Anton Techan.

Obiectivele declarate ale asociației erau:

1. Educarea, pregătirea profesională și spirituală a membrilor săi. Înființarea unei biblioteci a asociației.
2. Apărarea intereselor spirituale și materiale ale membrilor asociației. Acordarea de asistență juridică în cazul conflictelor de muncă, profesionale.
3. Sprijinirea membrilor asociației care sunt șomeri.
4. Ajutorare gratuită în vederea căutării de locuri de muncă.

Asociația dispunea de mijloace care constau din:

1. Fonduri provenite din taxe de înscriere, contribuții lunare și alte venituri din încasări la diferite sărbătoriri, testamente etc.
2. Referate de specialitate, prelegeri de popularizare științifică, reviste educative, ore de desen etc. Înființarea asociației sindicale muncitorești i-a pus tot mai mult pe muncitorii reșițeni în legătură cu mișcarea muncitorească din Ungaria. Reșițenii, ca și muncitorii din Anina și Timișoara trimit o delegație la Brașov la conferința social-democraților din Transilvania din 4 iunie 1900¹⁴.

Fenomene asemănătoare se întâmplă în rândurile muncitorilor mineri de la Doman sau Steierdorf. Nemulțumirile create de condițiile grele de lucru în mină, de salariile mici, ca și apariția primelor forme și nuclee organizatorice muncitorești au determinat în anul 1889 greva a 800 de mineri de la minele din Doman. Grevă a primit un caracter de răscoală generală, muncitorilor alăturându-se membri familiilor lor. Societatea a acționat dur. Au fost aduse trupe de la Timișoara care au ocupat minele și instalațiile anexă. În pofida faptului că un consilier din ministerul de la Budapesta care a mediat conflictul dintre mineri și societate, a recunoscut ca fiind corecte majoritatea dintre

¹⁴ Brățfălean, *op. cit.*, p.24-25.

cererile greviștilor, administrația societății a concediat o parte dintre minerii deveniți indezirabili. Printre aceștia s-au aflat și conducătorii grevei, minerii Babesch, Enzmann, Gajdosch, Polony, Schwamberger și Zingalek¹⁵.

Mina de la Doman este de altfel una dintre minele cele mai neliniștite datorită condițiilor de lucru deosebit de grele, a gazului de mină care a provocat numeroase accidente. Astfel că în 1895 la Doman și Secul au loc din nou greve.

După numai doi ani însă, tensiunea între muncitorime și conducerea minei se agravează. La Steierdorf în timpul unor manifestații ale muncitorilor mineri din fața clădirii Direcțiunii miniere, împotriva noilor reduceri ale drepturilor Lăzii Frățești, jandarmii au deschis focul. Au căzut morți și răniți. Printre cei decedați s-au numărat: Franz Veith sen., Franz Veith jun., Theodor Bertja, Josef Nussbaum, Georg Bugitschka, Franz Panzner, N. Wenduschka, Johann Lenhardt, Wenzel Aubrecht, Maria Kolotschka¹⁶. Intenția societății de a modifica statutele Lăzii Frățești provoacă și greva a 1100 muncitori siderurgiști la Reșița. Acțiunea minerilor de la Anina ca și deznodământul acesteia are ca rezultat înființarea primului sindicat al minerilor și al muncitorilor siderurgiști din Ungaria. Asociația sindicală îi are în frunte pe Josef Jetschmann și Johann Wodraschka. Pentru acest sindicat, notarul din Steierdorf, Friedrich Stock, organizează și o bibliotecă. Este prima bibliotecă muncitorească din zona montanică bănățeană¹⁷.

Aceste organizații muncitorești reușesc în cadrul unui dialog cu conducerea STEG din Banat, dialog marcat uneori mai mult sau mai puțin de nervozitate, să obțină satisfacerea unor revendicări care contribuie la ameliorarea vieții muncitorimii. Astfel, după o grevă de sașe săptămâni muncitorii reșițeni au

¹⁵ Dan Gh. Perianu, *Istoria uzinelor din Reșița 1771-1996*, ed. Timpul, Reșița, 1996, p.73; G. Hromadka, *op. cit.*, p.65.

¹⁶ G. Hromadka, *op. cit.*, p.67-68.

¹⁷ *Ibidem*, p.68.

obținut ziua de muncă de 10 ore. Este o victorie care are însă un preț mare. Oficialitățile dizolvă "Asociația Generală Sindicală a Muncitorilor Reșițeni", liderii acesteia, Tokarsky, Schmidt și Techan fiind concediați și obligați să părăsească Reșița¹⁸. Este un moment important în viața muncitorimii STEG, dar și a întregii societăți. Împotriva rezultatelor obținute acum conducerea STEG atentând până la primul război mondial doar o singură dată în anul 1904, când se încearcă prelungirea programului de muncă de la 10 la 11 ore, încercare care s-a lovit de refuzul muncitorilor, manifestat printr-o grevă.

Un moment important în căutările muncitorimii din Banatul montanistic a fost crearea, la 13 decembrie 1903, a "Organizației Locale a Muncitorilor Metalurgiști", moment considerat de unul din activiștii importanți ai mișcării social-democrate bănățene ca reprezentând punctul final al primei etape din istoria mișcării muncitorești reșițene¹⁹. Adunarea generală care a hotărât crearea organizației reșițene a avut loc după mai mulți ani de muncă pregătitoare. Au fost prezenți 48 membri și 130 oaspeți, lucrările începând în data de 13 decembrie la orele 15. În fruntea organizației a fost ales maistrul lăcătuș Andreas Jendl, care câteva luni mai târziu a fost înlocuit tot prin alegeri de către Johann Staudt. Staudt a condus organizația, cu scurte întreruperi, până în anul 1920. Secretar a fost ales Jakob Hermann iar casier Josef Huber, revizori fiind Peter Rohm și Ferdinand Krämer. Muncitorii și-au ales și Oamenii de Încredere - "instituție" interesantă, care a supraviețuit până la instaurarea comunismului în România - aceștia fiind: Josef Prochaska și Franz Hillebrand.

Totodată s-a hotărât cumpărarea sau închirierea unui sediu al organizației locale. La ora cinci și treizeci de minute adunarea a luat sfârșit. Brătfălean afirmă că: "Din acest moment nu a mai existat posibilitatea de a da înapoi, ci doar cea de a

merge înainte către o dezvoltare cât mai înaltă și pentru binele clasei muncitoare reșițene"²⁰. Interesant este faptul că în momentul în care își scrie Brătfălean lucrarea, limbajul folosit de acesta este cel care mai târziu devine atât de agasant (sau cum am spune astăzi este un "limbaj de lemn") își face deja loc în textele reprezentanților muncitorimii. El este deja un limbaj "de clasă" care servește unei "lupte de clasă", expresie folosită și ea de Brătfălean.

Pe de altă parte este extrem de interesant să constatăm care erau problemele imediate ale unei asemenea organizații: închirierea unui spațiu pentru "sindicat, deoarece exista conștiința faptului că era imposibilă activitatea într-un restaurant"²¹, înzestrarea cu un inventar adecvat, procurarea presei social-democrate din imperiu etc. Prima problemă a fost rezolvată temporar prin oferta lui Johann Jendl, "care a participat în mod întâmplător la această adunare" (și devine pentru câteva luni șeful organizației!) de a pune la dispoziția sindicatului două camere și o bucătărie în casa lui nouă, ofertă care a fost acceptată în următoarele condiții: sindicatul plătea în primele trei luni o chirie de 24 de coroane, după care urma să plătească 30 de coroane lunar, ambele părți având dreptul de a rezilia contractul cu un preaviz de trei luni. Inventarul necesar a fost comandat la maistrul tâmplar Sebastian Stücklbauer, care a executat, în schimbul plății în rate, scaune, mese, cuiere ș.a.

Sindicatul s-a abonat apoi la o serie de ziare muncitorești și social-democrate: "Arbeiter Zeitung" din Viena, "Volksstimme" și "Adevărul" din Budapesta, "Volkswille" din Timișoara, "Österreichischer Metallarbeiter" și "Reschitzauer Zeitung". Totodată au fost împrumutate de la Centrala din Budapesta 200 coroane pentru înzestrarea bibliotecii. Tot pentru același scop a fost organizată o seară de dans. În casa muncitorilor au fost

¹⁸ Dan Gh. Perianu, *op cit*, p.74.

¹⁹ Brătfălean, *op. cit.*, p.28.

²⁰ *Ibidem*, p.30.

²¹ *Ibidem*, p.33

expuse fotografiile lui Marx, Lassalle, Engels, Bebel, Liebknecht și Singer. Biblioteca a devenit funcțională după trei luni de activitate de organizare. Existau de acum condițiile de a se trece la munca de agitație și de racolare de noi membri. Se pare că faptul acesta nu a fost chiar ușor, pe de o parte mulți muncitori fiind indiferenți față de ideile socialiste, ba chiar ironici și batjocoritori la adresa propagandiștilor, pe de altă parte patronatul răspunzând ori prin "teroare" cum spune un contemporan, ori prin măsuri administrative și expulzări din colonia societății și din colonia muncitorească. Deosebit de vulnerabili erau funcționarii care erau membri ai organizației.

Direcțiunea StEG din Banat a pus la punct un sistem de supraveghere prin turnători²².

Această organizație sindicală de orientare social-democrată desfășoară o intensă muncă de lămurire a muncitorimii încă nedecise de a i se alătura. Felul în care o face este însă o avanpremieră pentru modul în care, odată ajunsă la putere, clasa muncitoare va ști să guverneze. Proclamațiile și declarațiile făcute prin afișe nu ezită să-i numească pe muncitorii care rămân departe de organizație "individualiști, izolați, inconștienți, acuzându-i chiar că nu își fac datoria și că sunt trădători ai cauzei muncitorimii".

Nu a trecut mult timp și tot la Reșița este înființată la 7 mai 1905 organizația locală a Partidului Social Democrat din Ungaria. Conducerea acesteia a fost încredințată lui Anton Zabilsky, Josef Huber, Josef Prohaska și Peter Rohm. Unul din obiectivele principale ale social-democrațiilor reșițeni a fost reforma sistemului electoral, obținerea dreptului la alegeri generale și secrete²³. În acest sens, la congresul extraordinar al Partidului Social-Democrat din Ungaria din august 1905 de la Budapesta, social-democrații reșițeni au fost reprezentați de către

²² *Ibidem*, p.35

²³ Hromadka, *op. cit.*, p.71

Josef Huber, care a susținut în plenul congresului comunicarea "Votul universal, secret". Și la marea demonstrație ținută în capitala Ungariei cu ocazia deschiderii lucrărilor parlamentului maghiar din 15 septembrie 1905, social-democrații reșițeni au fost reprezentați de către Franz Bartos, în timp ce Iosif Bălănescu a fost trimis la conferința de la Lugoș a muncitorilor români din Transilvania și Ungaria, care a consacrat existența secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria de la sfârșitul anului 1905²⁴.

Social-democrații reșițeni au fost deosebit de activi cu ocazia alegerilor parlamentare din anul 1905. Raportul secției social-democrate reșițene referitor la activitatea acesteia prezintă în culori vii felul relației dintre organizația politică a muncitorilor și autoritățile. În acest an (1905) organizația social-democrată reșițeană anunțase organizarea a nouă ședințe, 6 adunări populare și trei marșuri de protest. Autoritățile au interzis trei adunări și două demonstrații, iar la una din ședințele aprobate reprezentantul guvernului a dat ordin jandarmilor să evacueze sala. Poliția și jandarmeria au acționat împotriva muncitorilor adunați la un miting electoral în aprilie 1905 unde a vorbit candidatul partidului M. Grossmann. S-a făcut uz din belșug, după modelul maghiar adevărat, de lovitură de sabie și de pături de pușcă²⁵. Partidul Social-Democrat din Ungaria a avut trei organizații locale la Reșița: cea a muncitorilor metalurgiști cu 200 membri, cea a muncitorilor constructori cu 98 membri și cea a muncitorilor silvici cu 32 membri. Social-democrații reșițeni au avut ca obiectiv

²⁴ Brătălean, *op. cit.*, p.38

²⁵ Brătălean, *op. cit.*, p.39 relatează faptul că după terminarea discursului electoral al candidatului social-democraților, poliția a provocat oamenii. Au fost arestați doi țărani români, unul fiind eliberat după o oră, celălalt însă abia după patru zile. "În schimb, spre onoarea poliției reșițene a fost bătut până la sânge. La aceste fapte de eroism au participat, pe lângă doi jandarmi și comisarii de poliție, poliștii de stradă Schwartz (un bețiv de primă clasă) și poliștii Sevescu, Groß și Baumann".

atât activitatea pentru o salarizare mai bună cât și crearea de condiții cât mai bune pentru desfășurarea activității lor politice și culturale. În acest sens, la 3 iunie 1906 Vasile Bărnău a pus în discuție construirea unei case muncitorești proprii. Adunarea generală a ales un comitet care urma să se ocupe de strângerea fondurilor și de construirea acestei case muncitorești. Din acest comitet au făcut parte Vasile Bărnău, Johann Lupu, Johann Staudt, Robert Horvay, Josef Bacso, Anton Brandl și Johann Holesch.

În 1908 au fost desființate asociațiile muncitorești, ceea ce a afectat și Asociația Muncitorilor Metalurgiști. Izbucnirea primului război mondial a îngreunat desfășurarea de acțiuni sindicale sau politice. Deja înainte de izbucnirea războiului a fost concediat Johann Staudt, șeful organizației locale. După declararea războiului, au fost mobilizați muncitorii din industria metalurgică și folosiți sub comanda militară în uzine. Comandantul militar al orașului, gen. Hauser, s-a evidențiat printr-un comportament deosebit de brutal. După o primă perioadă de dezorientare muncitorii și-au reluat activitatea sindicală. Faptul a neliniștit autoritățile care au trimis pe conducătorii muncitorilor pe front. Așa s-a întâmplat cu Karl Renner și cu Peter Rohm, încorporați la 6 iulie 1916. Mai mult, autoritățile trimiteau la fiecare ședință a grupeii sindicale un reprezentant care avea menirea să supravegheze activitatea acesteia. Riscând să rămână fără sediu, în urma recrutării lui Johann Jendl și a promisiunii făcute de către autorități acestuia, că dacă va rezilia contractul cu sindicatul va fi scutit de front, Jendl a renunțat la contractul său cu sindicatul. Totuși a reușit cu ajutorul conducerii centrale de la Budapesta să cumpere în secret casa/birtul lui Tiger²⁶. Faptul a enervat autoritățile.

Din acest moment, muncitorii aveau o casă muncitorească

²⁶ Brătfălean, *op. cit.*, p.46, Hromadka, *op. cit.*, p.67 afirma că această casa a fost cumpărată abia în 1917.

("Arbeiterheim"). A fost prima casă proprietate a sindicatului muncitoresc din Banatul montan.

Fruntașii muncitorilor au reușit de câteva ori să determine autoritățile să accepte tratativele cu ei.

În toate localitățile montane din Banat a fost sărbătorită cu multă participare ziua de 1 mai 1917. Semnul social-democrației austriece, garoafa roșie, era purtată de muncitorii demonstrații. Anul 1917 este influențat și de evenimentele din Rusia. Acestea sunt comentate de către muncitori.

La 8 iunie 1817 peste 5000 de muncitori au participat la o mare demonstrație în cursul căreia au cerut încetarea războiului, o mai dreaptă împărțire a alimentelor și dreptul de vot universal. Muncitorii au avut succes. Li s-a recunoscut dreptul de a-și alege în întreprindere oameni de încredere, ("Vertrauensmänner") și de a înființa comisiile de plângere ("Beschwerdekommission"), care au avut dreptul de a studia plângerile muncitorilor. Din partea muncitorilor metalurgiști, în aceste comisii au fost aleși Miakits și Malasits²⁷.

Ultimii doi ani de război au fost deosebit de frământați. Acțiunile muncitorești au alternat de la conferința regională social-democrată de la Timișoara la care au participat și delegați de la Reșița și Steierdorf, la demonstrații și acțiuni greviste tot mai numeroase. Acestea erau determinate de prețurile tot mai mari la alimente, de micimea salariilor, de boli și de știrile tot mai alarmante de pe front. La 15 octombrie au intrat în grevă muncitorii de la laminoare. La 4 noiembrie a avut loc o adunare la care au fost atâția participanți, încât sala nu i-a putut cuprinde pe toți. Au vorbit Eduard Baron în limba germană și Petre Bărnău în limba română. Mai amintim manifestația pentru pace ținută la 16 decembrie, ocazie cu care au vorbit Josef Gabriel de la Timișoara, Esztergalos de la Budapesta, Staudt și Bărnău de la Reșița. Ultimii doi au fost condamnați la câte o lună de arest și o amendă

²⁷ Hromadka, *op. cit.*, p.67; Brătfălean, *op. cit.*, p.48.

de câte 200 de coroane²⁸.

În ultimul an de război, muncitorii de la Reșița reușesc să cumpere încă o casă pentru sindicat, casa lui Bähr, care are restaurant, sală de adunări și sală de teatru cu scenă (27 ianuarie 1918).

La 12 februarie 1917 muncitorii din Reșița au părăsit întreprinderile și au demonstrat pe stradă. Au participat și prizonierii ruși și italieni. Principalele revendicări erau pacea și pâinea.

În acest ultim an de război, revendicările muncitorilor erau determinate de chestiuni foarte directe: lipsa alimentelor și războiul, care amenințau existența fizică a muncitorilor și a familiilor lor. Observăm mai puțin chestiuni teoretice sau filozofice care determină comportamentul unei muncitorimi al cărei standard de viață este oricum mult superior celui oricărui muncitor din Europa de sud-est. În fond acești oameni nu-și doresc decât să poată să asigure o existență demnă lor și familiilor lor. În prima jumătate a lunii mai a anului 1918, demonstrațiile și grevele se succed aproape săptămânal. Faptul determină o mai mare nervozitate a autorităților care condamnă la închisoare 35 de muncitori ce participaseră la o grevă în data de 22 aprilie. Generalul Hauser i-a arestat imediat pe cei 35 de muncitori. A urmat reacția muncitorimii, care în data de 22 mai au intrat în grevă în sprijinul colegilor lor arestați. De data aceasta generalul Hauser a arestat încă 180 de oameni de încredere, care au fost judecați la Timișoara. În scurt timp au fost însă eliberați cu toții, afară de opt inși care au fost trimiși pe front²⁹.

O zi după proclamarea "Republicii Autonome Bănățene"³⁰, la Reșița liderii social-democrați au anunțat la 1 noiembrie 1918

mulțimii adunate în fața casei lui Markovsky, că războiul a luat sfârșit, că monarhia habsburgică s-a prăbușit și că a fost proclamată Republica Autonomă Bănățeană, ceea ce mulțimea a primit cu mare entuziasm³¹. A fost organizat un Consiliu național (dizolvat deja la 4 noiembrie și înlocuit cu un sfat muncitoresc) și o gardă care avea menirea de a apăra bunurile populației, cu atât mai mult cu cât poliția, jandarmii și chiar și generalul Hauser au fugit, creând condiții prielnice răufăcătorilor.

Ocupația militară a Banatului de către trupele sârbe, franceze și apoi românești a însemnat după spusele lui Victor Brătfălean, "asuprirea" libertății întâmpinate cu o bucurie atât de mare de către muncitori³². Se încheie astfel un capitol important din istoria mișcării muncitorești și social-democrate din Banatul montan.

După unirea Banatului cu România, legăturile sindicatului muncitorilor metalurgiști din Reșița cu centrala de la Budapesta nu mai puteau fi menținute. În prima adunare generală de după război, ținută la Reșița la 12 septembrie 1920, la care a participat din partea Centralei sindicale bănățene Josef Gabriel, a fost exprimată dorința orientării către o nouă scenă. S-a pus problema orientării către centrala de la Cluj și spre cea de la București. Totuși Sindicatul Muncitorilor Metalurgiști din Reșița a hotărât să rămână independent până la culegerea de noi informații. Abia în anul 1921, la Congresul sindicatelor de la Ploiești din 19-21 iulie, unde s-a ținut și un congres al muncitorilor metalurgi, a fost înființată "Asociația din România a Muncitorilor din Industria Fierului a Metalelor și Chimică". Delegații muncitorilor reșițeni, Petre Bămău, A. Daum și Leopold Weins au susținut înființarea centralei amintite³³.

²⁸ Brătfălean, *op. cit.*, p.49.

²⁹ *Ibidem*, p.54.

³⁰ William Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, ed. Fac. Ia, Timișoara, 1978, p.61.

³¹ Brătfălean, *op. cit.*, p.54.

³² *Ibidem*, p.57.

³³ *Ibidem*, p.62, Hromadka, *op. cit.*, p.72.

PROBLEMATICA MUNCITOREASCA REFLECTATĂ ÎN PERIODICELE REȘITENE DIN PERIOADA INTERBELICĂ. ASPECTE SOCIAL-DEMOCRATE

Petru Călin

Este îndeobște cunoscut și acceptat că, timp de peste două secole, Reșița a reprezentat (și sperăm că va mai reprezenta) pe harta economică, un centru industrial de primă mărime, care și-a dobândit, progresiv, o vogă europeană mai ales prin produsele sale metalurgice de o calitate adesea cel puțin egală cu a celor realizate de alte firme de pe continent.

În acest mediu al producției industriale a existat, în mod firesc, o puternică forță socială dominant muncitorească, cu specificitatea sa, cu un evantai de trăsături care, în totalitatea lor, alcătuiesc o autentică problematică muncitorească.

Din ansamblul acestei problematice deci, în cele ce urmează vor fi relevate câteva aspecte așa cum au fost oglindite în unele gazete reșițene din perioada interbelică, aspecte ce vizează îndeosebi raporturile de muncă ale muncitorimii reșițene în context social. În acest sens, se poate spune dintru început că presa reșițeană interbelică, atâta cât am avut-o la îndemână¹,

¹ Au fost consultate periodicele: "Glasul Muncitorului Român" / GMR / (1933-1938) organ central al Sindicatelor române din Banat și Transilvania; red. resp. Dimitrie Tismăniariu, la început cu Virgil Moisin; tiparul tipografia Corvinu, Reșița); "Reschitzauer Zeitung" / RZ / (1897-1944?; din 1927 organ al Comuni-

deși se ocupă sporadic de starea muncitorilor ca entitate semnificativă, ne oferă, prin însumarea consemnărilor, o imagine cât de cât convingătoare. Cele mai multe dintre componentele acestei imagini se referă îndeosebi la acțiunea revendicativă, de adjudecare a unor drepturi pe măsura rolului jucat de muncitori în producția industrială a Reșiței, respectiv de menținere a acelor drepturi deja dobândite.

Știrile, comentariile mai întinse ori mai restrânse, ca și seriile de articole pe rubrici permanente vizează o paletă relativ bogată și diversificată în abordarea problematicei muncitorești. Din întregul material reperat, se poate desprinde o primă observație și anume cea privitoare la concepția, la ideologia sub care se situează cele mai importante componente ale problematicei muncitorești din Reșița interbelică. În mai toate periodicele consultate se simte, mai mult ori mai puțin, influența politică a partidelor aflate la putere (sau în opoziție), nu de puține ori cu accente naționaliste, ori înțepături xenofobe. Cu toate acestea, ideile social-democrate nu sunt eludate, ele apărând mai mult ori mai puțin explicit, mai mult ori mai puțin unitar și consecvent, cu nuanțări și sublinieri specifice fiecărui periodic. Spre a se delimita de extremism, unele articole de analiză și atitudine exprimă considerații de tipul: "Naționalismul și comunismul sunt cele două curente care se luptă astăzi pentru a stăpâni viața politică și socială a popoarelor"². În context, nici unul dintre aceste două curente nu este agreat. Ba mai mult,

-lății germane, sub redacția lui Alexander Tietz). "Deșteptarea" / D / (1930-1932; inițial din 13 aprilie 1930 publicație independentă, apoi din 13 iulie 1930, organ al Ligii Culturale Reșița-Bocșa; director Constantin Chiriș, redactor resp. Iacob Bosica; tiparul tipogr. Carol Otzinas - Bocșa Mont.). "Valea Bărzavei" / VB / (1919-1920, 1931-1934; organ oficios de plasă; fondator Petru Bandu, red. Horațiu Bandu, apoi G. Dinteanu). "Carașul" / CR / (1941-1946; redacția și adm. Oravița - Piața Ferdinand 12 și Reșița - str. Podul Înalt 2; director N. Cristofir; tiparul tipogr. Carașul, Reșița).

² *Naționalism și comunism*. GMR, III, (1935), 15 apr., p. 3.

pentru o delimitare clară de ideologia comunistă, se fac comentarii extinse, cu precizări tranșante: "Comunismul vrea să răstoarne ordinea socială prin principii și metode negative și distructive. El își culege conducătorii din elemente ce speculează mizeria și nenorocirile". Este atacat principiul comunist față de proprietate: "Proprietatea individuală, neînțeleasă bine de unii și criticată fără documentări serioase de alții, este o necesitate de la care nimeni nu se poate depărta, nici chiar bolșevicii"³. Pe aceeași coordonată a explicării gândirii și atitudinii sociale a muncitorimii reșițene, a concepției acestora în perimetrul social-democrației față de extrema stângă, se situează și următorul pasaj lămuritor: "A te sindicaliza nu înseamnă a te bolșeviza. De la doctrina socialistă la doctrina comunistă e o distanță. Nu acesta este rostul muncitorimii sindicalizate, ci de a-și apăra interesele lor profesionale"⁴. Argumente întru înțelegerea corectă a acțiunilor sociale revendicative ale muncitorilor sunt aduse într-un articol de analiză sociologică expresă privind starea mediului de referință în anii '30: "Masele muncitorești nu pot fi lăsate pradă pauperismului, bolilor sociale și ignoranței fără de grave primejdii pentru liniștea și sănătatea statului; iar o clasă muncitoare întărită fiziceste și mulțumită sufletește a fost totdeauna cheazășie de liniște, de ordine și de propășire"⁵.

Conștiința de sine, înțelegerea statutului social și necesitatea afirmării personalității colective de către muncitorimea reșițeană se află adesea exprimate în coloanele unor periodice reșițene, din care fragmentul următor poate să fie reprezentativ: "Muncitorii alcătuiesc astăzi o forță considerabilă; sub efectele sindicalizării și asociațiilor profesionale am asistat la o creștere continuă a valorii lor. Prin forța pe care le-a dat-o întotdeauna situația de a se găsi de obicei masaiți, muncitorii industriali au

reușit să se impună mai mult decât muncitorii altor ramuri de activitate, atențiunii statului și opiniei publice"⁶. Afirmarea personalității colective de către muncitorimea reșițeană se manifestă în formă organizată în sindicate sau asociații profesionale, îndeosebi în acțiunile de revendicări, de obținerea unor drepturi pentru depășirea mai ales a situațiilor de precaritate existențială de tipul consemnat puțin timp după război, de "Reschtiäer Zeitung": "Muncitorii trăiesc în mizerie cruntă, nu pot cumpăra ustensilele și încălțămintea, care este atât de scumpă încât le este inaccesibilă și din cauza aceasta nu-și pot trimite copiii la școală"⁷. Sau uneori al situațiilor pensionarilor - consecință a crizei generate de război și de procedeele incorecte ale unor patroni: "Pensionarii umblă calvarul milogelii după drepturile lor. Și sunt mulți bieții oameni, sunt vreo șase mii în tot județul" - cum nota alt periodic reșițean. Față de această situație, continuă aceeași gazetă, "UDR, care are obligațiunea capitală față de acest lung șir de istoviți prin minele, pădurile și atelierele ei, nu se mișcă"⁸.

Dacă ne referim la acțiunile revendicative, acestea vizau o serie de aspecte mai ales de natură economică și socială, între care cel mai frecvent este invocat șomajul. Acesta este un subiect ce revine ca un lait-motiv în publicistica reșițeană interbelică, atât în articolele de analiză privind cauzele generatoare cu consecințele lui asupra condițiilor de viață, cât și referitoare la modalitățile de preîntâmpinarea sau anihilarea lui. Deși în privința cauzelor șomajului se dau explicații și chiar se formulează încriminări evident politicianist naționaliste ori provenind din polemici ale sindicatelor cu social democrației, sunt exprimate și atitudini neviciate de astfel de influențe, pe coordonatele imparțialității muncitorești, atitudini ce ținteau spre patronat și

³ Idem.

⁴ VB, III, (1933), nr. 15, 18 martie, p.2.

⁵ VB, III, (1933), nr. 11, 11 febr., p. 2.

⁶ Despre asociațiunile muncitorești, GMR, III, (1935), 15 aprilie, p. 3.

⁷ RZ, XXIV, (1920), 10 oct., p. 4.

⁸ VB, III, (1933), nr. 11, 11 febr., p. 3.

uneori până la hotărâri guvernamentale: "Din punct de vedere social, credem că soluția guvernului nu este dintre cele mai bune. Concedierile sunt primejdioase. Măsura concedierilor se putea evita, găsindu-se prin alte mijloace economisirea sumei de 800 milioane lei, spre a nu se crea o nouă dificultate în viața internă a țării, pe lângă atâtea altele. Dar, acum, ne place să credem că alegerea concediaților se va face după criterii străine de orice preocupări politicianiste".

Referitor la șomaj, uneori se publicau articole cu sumare expozeuri despre definirea și consecințele acestui flagel prin trimitere de la mediul industrial la cel rural: "Șomajul, adică întreruperea lucrului din cauza concedierii lucrătorului și imposibilitatea, de cele mai multe ori, de a se angaja aiurea, constituie, cum spunea un mare economist, un teribil mister al organizării noastre economice. Ce poate fi mai îngrozitor decât lipsa de lucru?/ Să suferi de foame, să înduri mizerie și totuși să te vezi în imposibilitatea de a munci. Și doar trăim într-o țară bogată, pe care ne-o invidiază toată lumea. Partidele politice ne-au binecuvântat țara și cu acest flagel". În același articol se critică politica economică a zilei care, în loc să stopeze șomajul, procedează invers: "Agricultura e în plin declin, deoarece țăranul are lipsă de credit. Se tot trâmbeiază crearea celui faimos credit agricol, care cu toate promisiunile demagogice, nu-l vedem. Mai recent, când în străinătate mai toate guvernele impun taxe mari pe importuri, guvernul nostru importă sare din Rusia. Muncitorii industriali din Reșița cer de lucru, iar guvernul comandă mărfuri ce se pot face aici. Deviza stupidă a politicienilor: **"nimic pentru țară, totul pentru partid este riguros respectată"**⁹. Periodic, gazetele reflectă starea de fapt privitoare la șomaj, fie unilateral, fie în context național: "Populația Reșiței trece printr-o criză grea. Ea este pe de o parte repercusiunea fatală a unei gospodării

detestabile practică de toate guvernele României întregite, (...) pe de altă parte conflictelor permanente dintre Soc. UDR și muncitorii ei (...). Șomajul persistă de prea multă vreme, fără ca potențialii zilei să fi depus prea mari eforturi măcar pentru stăvilirea lui. Sunt familii care de doi-trei ani poartă din greu de azi pe mâine, cu câștiguri de milă, ocazionale, povara unei vieți mizere. În schimb urcă birurile și prețurile articolelor de primă necesitate (...). Nenumăratele ore suplimentare pe care le fac, departe de a fi plătite, nu sunt răsplătite nici moralicește"¹¹. Această situație nu rămâne fără urmări, căci "bunăstarea concetățenilor noștri muncitori este și spre binele celorlalți locuitori. Meseriașii și comercianții își închid pe rând atelierele și prăvăliile, țăranii nu-și pot încasa bănișorii pentru lapte și alte alimente, de când bieții muncitori sunt concediați din cauza lipsei de lucru și nu-și primesc salariile la timp". Apoi, gazetarul concluzionează semnificativ: "Ar fi de dorit ca interesele politice să fie înlocuite cu interesele profesionale, la sindicatele muncitorești"¹². În acest sens, este sesizat un fenomen ciudat: "Conducătorii muncitorimii au mai întâi interesele lor personale. N-am văzut prea mulți muncitori ajungând la o stare materială mai bună, dar conducătorii ei ajung într-un timp relativ destul de scurt proprietari de imobile și capitaliști, devenind apoi asupritorii muncitorimii", remarcă ce are în subtext ideea neîncrederii în liderii sindicali, ba chiar sunând a vrajbă. Paleativele oferite de puternicii zilei nu satisfac nici pe departe cerințele economice ale muncitorilor concediați; uneori li se oferă slujbe cu mult mai slab plătite ca cele avute în fabrică, astfel că sunt refuzate, ceea ce primejduiește replici din partea autorităților de tipul: "Merită astfel de șomeri vreun ajutor? Un șomer care are posibilitatea de a alege ce lucru anume s-ar potrivi pentru ca să nu-i știrbească demnitatea sa, acela nu are nevoie

⁹ Concedierile, GMR, II, (1934), nr. 9, 9 sept., p. 2.

¹⁰ Despre șomaj, D, I, nr. 29, 25 oct., p. 1.

¹¹ G. Dinteanu. Câteva precizări asupra situației de la "Reșița", D, I, (1930), nr. 15, 20 iulie, p. 1.

¹² Legenda lefurilor muncitorilor, D, III, (1932), nr. 117, 17 iulie, p. 3.

de ajutoare”¹³. La presiunile exercitate de muncitorii din Banat, la inițiativa partidului social-democrat, are loc, la Timișoara, în toamna anului 1930, o întrunire în vederea constituirii comitetelor de ajutorare și asistență socială a șomerilor în centrele industriale. Cu acel prilej, ”s-a studiat îndeaproape situația șomajului de pe Domeniile și Uzinele Reșiței în urma expunerilor d-lui prefect de Caraș, dr. A. Bojinca. S-a hotărât redactarea unui memoriu în care să se arate că șomajul nu s-e poate combate decât cu lucrări publice care să dea de lucru șomerilor. (...) S-a cerut ca statul să organizeze singur asistența șomerilor și să combată șomajul prin măsuri preventive”¹⁴.

În condițiile crizei locurilor de muncă, apar indivizi care promit șomerilor mijlocirea angajării în producție contra unei sume de bani, apoi își pierd urma dovedindu-se a fi fost niște escroci depistați ulterior de poliție¹⁵.

Altă serie de însemnări ori articole incluse uneori în rubrici cvasi permanente se referă la asistența socială: argumente, prevederi legale, respectarea legislației de către patroni, obținerea de noi drepturi. La baza acestor cerințe este așezat un argument exprimat cu limpezime și bun simț de ”Glasul Muncitorului Român”: ”Omul trebuie ocrotit pentru că a făcut ceea ce este mai nobil pentru omenire: a muncit. Numai omul care știe că existența îi este asigurată (câtă vreme și-a făcut conștiința datoră, chiar și când nu mai este harnic de muncă) își păstrează seninătatea sufletească. În acest caz, și munca este mai rodnică pentru că este împlinită cu suflet liniștit”¹⁶.

Nu de puține ori, periodicele reșitene punctează și aria aferentă muncitorilor în formare, adică a ucenicilor, fiind vizată atât starea generală la nivel național, cât și cea particulară, la

nivelul Reșiței: ”Învățământul profesional, atât de important pentru statul nostru, nu s-a bucurat din partea guvernanților de atenția pe care o merită. Ori, școlile profesionale sunt menite să furnizeze școlii românești elemente care prin pregătirea și destoinicia lor vor forma burghezia românească a orașelor”. Și continuând considerentele teoretice, gazetarul își exprimă părerea că ”viitoarele școli profesionale vor trebui să fie în primul rând practice, să pregătească solid pe elevi pentru o meserie (pentru a fi deci meseriași buni, comercianți destoinici, viitori patroni)”¹⁷. Alături de aspectele teoretice, se află referirile de ordin practic, de asigurare a condițiilor materiale: ”Pentru a avea specialiști necesari, se impune să avem cât mai multe cămine de ucenici. S-a luat hotărârea ca să se înființeze în mai multe centre industriale astfel de cămine. Numai Reșița a rămas pe dinafară și poate noi avem mai mare nevoie de un cămin de ucenici”, necesitate cerută de situația specifică, adică ”aproape toate comunele din jurul acestui centru industrial sunt comune sărace cari au trăit numai de pe urma fabricilor”¹⁸. Spre a fi la curent cei interesați cu problematica învățământului profesional, gazetele dau publicității diverse anunțuri, știri, prospecte de tipul acesta bunăoară: ”Întreținerea și îmbrăcămintea / pentru ucenici / cad în sarcina părinților. Totuși elevii silitori și săraci pot primi îmbrăcămintea și pot fi admiși în căminul de ucenici unde primesc întreținerea completă în limita locurilor disponibile, plătind prin reținere din salariu o sumă minimă. Salariul în primul an de ucenicie este de cca. 800 lei pe lună”¹⁹. Pregătirea ucenicilor ca viitori muncitori este legată de problematica socială mai largă, în final pentru societate nefiind indiferentă buna lor calificare: ”Dacă un maestru-patron nu dă îndrumări suficiente pentru a scoate o bună călfă,

¹³ C. Chiraș. *Despre șomaj*, D, I, (1930), nr. 8, 1 iunie, p. 2.

¹⁴ *Șomajul în Banat*, D, I, (1930), nr. 26, 4 oct., p. 4.

¹⁵ *Escrocarea muncitorilor*, D, I, (1930), nr. 31, 8 noiembrie, p. 3.

¹⁶ *Asigurările sociale*, GMR, II, (1934), nr. 20, 25 noiembrie, p. 1.

¹⁷ *Reforma învățământului profesional*, GMR, II, (1934), nr. 19, 18 noiembrie, p. 1.

¹⁸ *Căminele de ucenici*, GMR, II, (1934), nr. 7, 26 august, p. 1.

¹⁹ *Condițiile de admitere la examenele de selecționare pentru ucenici la Uzinele Reșița*, CR, nr. 20/1942, p. 4.

se ajunge la paradoxul că acel muncitor angajându-se la un patron fără a avea o solidă calificare, ajunge să fie concediat ca necorespunzător și astfel crește numărul șomerilor întreținuți la răndu-le de societate²⁰. Și acest lucru se întâmplă mai ales atunci când un patron preia spre calificare mai mult de doi ucenici într-o serie, întrucât nu se poate ocupa eficient de fiecare.

Un alt segment tematic cu relief propriu se referă la diverse forme de organizare muncitorească: sindicat, Uniunea micilor industriași și meseriași, participări cu delegații la congresele/conferințele confederațiilor. Reflectând desfășurarea unor astfel de evenimente se fac comentarii referitoare la situația socială a muncitorimii: "Mult va mai trebui să se zbată muncitorimea noastră până să-și câștige numai drepturile ce i s-au dat acum 14 ani de a munci 8 ore pe zi (nu 16-20, cât pretind patronii)". Și se fac trimiteri comparatiste pentru a se sublinia insatisfacția stării de fapt a relației patron-muncitor: "Pe când în alte țări muncitorimea duce o viguroasă campanie pentru reducerea săptămânii de lucru la 40 și 30 de ore, la noi ea / muncitorimea / este terorizată de patroni storcându-i maximum de efort ce-l poate scoate din ea, dominând deci bunul plac al patronilor²¹. Uneori sunt publicate întinse relatări de la întruniri, precum cea a micilor industriași și meseriași, prilej de radiografie a stării de fapt, punându-se degetul pe rană, spunându-se despre "grelele timpuri prin care trec micii industriași și meseriași având mai ales de suferit de pe urma impozitelor", delegații hotărând trimiterea de memorii către Ministerul Finanțelor²². O situație similară este remarcată și de delegații participanți la conferința sindicatelor de la Hunedoara, din oct. 1934, când se formulează variate propuneri către patronat și guvern pentru ameliorarea vieții muncitorești: modernizarea oțelărilor hunedorene, acordarea

pentru unele categorii de muncitori de permise de călătorie gratuite ori reduceri la costul biletelor pe calea ferată, asigurarea pensilor de invaliditate și bătrânețe pentru toți cotizanții la fond de cel puțin 35 ani, instituirea comisiilor de judecată pentru litigiile dintre salariați și patroni²³. Adesea apar articole ce exprimă atitudini de solidaritate muncitorească, atât prin menționarea mișcărilor muncitorești din alte zone ale țării, dar mai ales cu privire la apărarea cauzei muncitorilor din zonă. În acest sens, este ilustrativ cazul discriminării, ca plată, între muncitorii localnici și cei veniți din altă parte pentru a lucra la linia ferată Reșița-Caransebeș, cei din urmă fiind defavorizați²⁴. Într-o apărare a intereselor muncitorimii reșițene intervine și Uniunea micilor industriași și meseriași insistând ca lucrările locale de ordin edilitar să fie repartizate muncitorilor șomeri de aici, nu altora din afara zonei. Aceeași atitudine colectivă este luată și față de lucrătorii clandestini care uneori îi frustrau pe localnici de a se reîncadra în producție²⁵.

De regulă, în preajma zilei de 1 Mai, periodicele reșițene de toate orientările reflectau evenimentul în contextul general al problematicei muncitorești. Astfel, se publicau articole referitoare la tradiția solidarității muncitorești în dobândirea drepturilor lor, ori referitoare la adoptarea și sărbătorirea cronologică a zilei de 1 Mai începând cu 1886, menționându-se că, treptat, "în demonstrațiile muncitorilor periodic repetate, cadrul intereselor strict profesionale este spart, lărgindu-se într-un cadru tot mai vast și tot mai ofensiv al tuturor revendicărilor muncitorimii (...) Astfel, ziua de 1 Mai capătă un înțeles pronunțat politic. Ea devine expresia directă a politicii social-democrate"²⁶.

²⁰ *Chestia ucenicilor*, D, I, (1930), nr. 31, 8 noiembrie, p. 2.

²¹ *Conferința Muncii de la Geneva*, VB, III, (1933), nr. 8, 21 ianuarie, p. 2.

²² *Adunarea generală a Micilor industriași și meseriași din Reșița*, D, I, (1930), nr. 15, 20 iulie, p. 3.

²³ *Întrunirea Sindicatelor Naționale din Hunedoara*, GMR, II, (1934), nr. 16, 29 octombrie, p. 1.

²⁴ *Cum sunt salariați muncitorii de la linia Reșița-Caransebeș*, GMR, II, (1934), nr. 3, 29 iulie, p. 2.

²⁵ *Adunarea generală a Uniunii micilor industriași și meseriași*, VB, III, (1933), nr. 8, 21 ianuarie, p. 2.

²⁶ *Ziua Muncii: 1 Mai*, GMR, III, (1935), 15 aprilie, p. 5.

Pe linia satisfacerii unor cerințe sociale ale muncitorilor, în unele gazete se sugerează acordarea unor suprafețe de teren în imediata apropiere a Reșiței pentru grădinarit, astfel, "organizându-și timpul liber într-un mod cât se poate de folositor, muncitorii vor putea în felul acesta să-și asigure cu cât mai puține cheltuieli legume necesare hranei lor". Ideea, concretizată de altminteri în unele țări europene, este preluată de Ministerul Agriculturii, care se obligă să acorde asistența tehnică cu specialiști, unelte, semințe, răsaduri, suprafețele respective trecând în proprietatea muncitorilor cu mulți copii, astfel ca ele să fie transmise prin moștenire, nu prin vânzare speculanților²⁷.

Problematica muncitorească este reflectată în presa reșițeană nu numai prin mijloace publicistice, ci și literare, respectiv prin publicarea unor poezii tematice, precum cea intitulată **Slavă muncii**, de Vasile Militaru - elogiu străbătut de o vibrație lirică religioasă specifică renumitului poet²⁸, ori cea semnată de un amator, Dobre Panait, muncitor la Arsenalul armatei, poezie purtând titlul **Interior de uzină** și zugrăvind prin imagini adecvate atmosfera trepidantă din interiorul unei fabrici: "Transmisii, curele, mașini, lucrători / Aleargă grăbite din zori până-n zori / Și fiarele roșii ca para de foc / Lovește ciocanul puternic poc! poc! / Pământul tresaltă cu orice bătaie, / Furnalele-i cântă cu gura văpaie / ... / E cântecul muncii, al tău și al meu, / E ruga fierbinte, aceeași mereu, / Ce-o nălță de-a pururi, spre Tatăl din cer, / Mulțimea de brațe-nordate pe fier"²⁹.

O altă gazetă³⁰ publică portretul scormonitorului în adâncuri realizat în dăltuirii expresioniste de Aron Cotruș în poemul **Minerul**, dramaticul personaj astfel autocaracterizându-se: "Surp stânci de carbune / prin pustii galerii, / pentru-o pită de tăciune... /

Și-s tot mai nătâng, tot mai urât / în praful gros ce mă strânge de gât". În același perimetru tematic de elogiu și admirație pentru efortul creator al muncitorului cu brațele se situează și poezia **Muncitorul**, de Al. Mateevici, o parabolă înscrisă sub ideea moralizatoare că nici o tentativă de evadare din sfera muncii încordate nu aduce reale satisfacții, acestea fiind conferite, în final, tot de efortul cioplitorului în stâncă³¹.

În sfârșit, tot în perimetrul problematicei muncitorești oglindite în periodicele reșițene se află, cu ecou specific și aspectele de loisir, de petrecere a timpului liber, de realizare și trăire a evenimentelor culturale, atât de bogate și diversificate la Reșița în perioada interbelică. Dar acest segment presupune o dezvoltare aparte, cu valorificarea nenumăratelor mărturii care atestă că, deși au existat fenomene sociale cu destule asperități, cu suferințe, viața la Reșița în perioada de referință nu a fost permanent crispată.

²⁷ Grădini muncitorești pe lângă întreprinderi, CR, II, (1942), nr. 12, 21 martie, p. 4.

²⁸ GMR, III, (1935), 15 aprilie, p. 2.

²⁹ CR, II, (1942), nr. 12, 21 martie, p. 2.

³⁰ GMR, III, (1935), 15 aprilie, p. 3.

³¹ CR, II, (1942), nr. 12, 21 martie, p. 3.

CORNEL GROFȘOREAN ȘI ÎNCEPUTUL CERCETĂRIILOR SOCIOLOGICE ÎN ZONA INDUSTRIALĂ ÎN BANATUL INTERBELIC

Carmen Albert

Dr. Cornel Grofșorean a fost, fără îndoială, una dintre cele mai complexe și interesante personalități ale Banatului interbelic. S-a ilustrat în domeniul sociologic, fiind unul dintre liderii Institutului Social Banat-Crișana (I.S.B.C.), chiar întemeietorul său¹, al politologiei, al acțiunii sociale și politice.

În timpul studiilor la Budapesta el se apropie de cercurile mișcării socialiste dobândind convingeri internaționale. În mediul cultural din faza crepusculară a Imperiului austro-ungar ideologia socialistă câștigase prestigiu. Internaționalismul, antimilitarismul erau revendicate ca direcții de acțiune, a tinerilor intelectuali mai ales. Grofșorean a urmat cursurile de sociologie ale lui Oszkar Yaszy², era prieten cu poetul Ady Endre, cu avangardistul sârb Teodor Manuilovici, apropiat al cercurilor literare de la Oradea

care grupau intelectuali unguri, români, germani, evrei, etc³. În această etapă, după cum mărturisește, s-a lăsat chiar convins de ideologia marxistă⁴. Considera că socialismul este un principiu care ar fi putut rezolva dintr-o singură mișcare atât problema socială cât și cea națională, era înțeles ca o eliberare a popoarelor. Demn de remarcat este și faptul că, politic, în s-a aliniat Partidului Național Român și că, la Lugoj, a editat două ziare, unul în limba germană și altul în limba maghiară⁵.

Războiul mondial, pe care îl face pe frontul italian, îi modifică însă convingerile. Faptul că socialiștii germani au votat pentru război, că fostul său profesor Oszkar Yaszy a apărut, în calitate de ministru în guvernul maghiar Károlyi, ideea unui stat ungar multinațional care să înglobeze și teritoriile românești din Banat și Ardeal, că o parte a aristocrației maghiare a acceptat colaborarea cu puterea bolșevică a lui Béla Kun în același scop, îl fac să considere că internaționalismul a fost sacrificat în favoarea ideii naționale. România de după 1918 trebuia deci să ia act de această nouă realitate istorică. Atitudinea revanșardă tot mai evidentă a unor state i-o întărește⁶. În aceste condiții spune el, datorită sociologiei nu mai poate fi doar simpla "fotografiere a realității sociale vii, ci și studiul ei pentru a putea formula apoi principii și soluții de corectare și optimizare, perfecționare a societății, de reformare a ei". Era necesar mai întâi un serios studiu pentru identificarea specificului național, ori acest specific, în cazul românesc, trebuie căutat la sat, în mediul rural, cel care l-a conservat, spre deosebire de mediul urban, muncitoresc și

¹ C. Albert, V. Leu, *Din istoria cercetării sociologice în Banat: Dimitrie Gusti, Anton Golopenția, Cornel Grofșorean și Institutul Social Banat-Crișana (1932-1944)*, în "Banatica", XIV, Reșița, 1996, p. 347-350.

² C. Grofșorean, *Jurnal (1933-1937)*, mss în Arhiva Muzeului Banatului Montan din Reșița, p. 31-32, inv. 1874/1.

³ Arhiva Muzeului Banatului Montan, Fond Cornel Grofșorean, inv. 1716/5. Scrisoarea lui Teodor Manuilovici către C. Grofșorean din 1909.

⁴ C. Grofșorean, *Răspuns la atacurile partidului național țărănesc de sub președinția d-lui Sever Bocu din jud. Timiș-Torontal în "Ecoul", Arad, nr. din 7 mai 1936.*

⁵ *Ibidem*, 12 aprilie 1936.

⁶ C. Grofșorean, *De la Marx la ideea națională*, în "Banatul", Timișoara I (1926), nr. 2. p. 34-37.

burghez, eteroclit etnic, dominat de minoritari.

I.S.B.C., în prima etapă a existenței sale, a urmat exemplul Institutului Social Român (I.S.R.) de la București, cercetând în exclusivitate spațiul rural, acolo unde aceste cercetări impuneau rezolvarea unor probleme arțăbone⁷. Aceste cercetări finalizate prin două monografii, *Belinț și Sârbova*⁸, au avut ca scop studiul fenomenului denatalității, considerat ca fiind foarte îngrijorător în această regiune.

Interesul pentru mediul urban, implicat pentru problemele muncitorilor, nu era minor, dovadă că la al XIV-lea Congres internațional de sociologie⁹, în program figurau și teme privind satul, orașul și influența reciprocă exercitată sub imboldul progresului social și progresului tehnic¹⁰. Probabil se avea în vedere experiența occidentalului în domeniu, necesară unor cercetări similare ulterioare în România. Cu toate acestea, I.S.R. s-a ocupat în mod serios de aceste teme abia în 1946¹¹, ceea ce nu s-ar putea spune despre I.S.B.C. și liderul său C. Grofșorean. Sesizarea faptului că cercetarea sociologică, pentru a fi generală, trebuie să ia în discuție și aspectele privind politica de industrializare, îi aparține lui Anton Golopenția, ilustru reprezentant al Școlii sociologice de la București, bănățean de origine¹².

În timpul studiilor în Germania, el va avea un interesant schimb de scrisori cu C. Grofșorean, în care îi amintește acestuia că sociologia germană nu neglijează problemele muncitorilor, iar Banatul, cu marile sale centre industriale, ar trebui circumscris

unei asemenea cercetări. C. Grofșorean îi răspunde însă că problema muncitorească pentru moment nu este una din prioritățile sale, în România fiind puțini muncitori: "deocamdată aci în România nu ne interesează problema muncitorească, adecă a uvrierilor industriali. Una la mână că, numărul lor este încă foarte scăzut, în al doilea rând muncitorii industriali, 99% sunt minoritari. Astfel, din punct de vedere național trebuie să ne preocupe situația, adecă reforma economiei agrariene". Sunt alte priorități de studiat și întrebări la care să răspundă: "Cum să oprim fărâmițarea moșilor mici cărășene? Cum să îndrumăm producția pe alte căi, deoarece prin cultura cerealelor vom nenoroci definitiv pătura țărănească. Cum se face o colonizare justă și eficientă?"¹³

Chestiunea muncitorească nu capătă importanță decât în măsura în care afectează satul și țărâna: "Cum să oprim chiar invazia precipitată a elementului țărănesc la orașe? Deoarece în privința asta eu nu militez prea înfoc pentru concentrarea artificială a țaranului român la orașele noastre înstrăinate și demoralizate. Îmi dau seama de necesitatea politică a acestei migrațiuni pentru a cucerii orașele - dar văd și dezastrul fiziologic și etnic al urbanizării repentine, mai cu seamă aci în Banat se resimt urmările dezastruoase"¹⁴.

Vor trece trei ani până când fenomenele evocate mai sus vor face obiectul unor investigații interdisciplinare întreprinse de către I.S.B.C. Astfel, într-un cadru problematic nou, de accentuare a industrializării și a efectelor sale: migrația țărănimii la orașe, creșterea numerică a muncitorimii în majoritate minoritară, urbanizarea regiunilor industrializate cu întregul lor cortegiu de efecte sociale, au oferit motive suficiente pentru C. Grofșorean de a-și reorienta investigațiile.

În aceste circumstanțe s-a organizat o campanie monografică a I.S.B.C. în zona orașului Ferdinand (Oțelu-Roșu de azi), cu tema "Cercetarea efectelor industrializării asupra

⁷ C. Albert, V. Leu, *op. cit.*, p. 361.

⁸ xxx, *Anchetă monografică în comuna Belinț, Timișoara 1938 și Monografia comunei Sârbova, Timișoara 1939.*

⁹ Al XIV-lea Congres internațional de sociologie trebuia să se desfășoare în 1939 la București, însă datorită izbucnirii războiului acesta nu s-a mai întrunit.

¹⁰ xxx, *Congresul internațional de sociologie de la București* în "Sociologie Românească", nr. 1-3, IV (1939), p. 136.

¹¹ În 1946, I.S.R. a cercetat problemele muncitorilor forestieri din jud. Vâlcea și Argeș.

¹² C. Albert, V. Leu, *op. cit.*, p. 356.

¹³ Arhivele Statului Caransebeș, Fond, "Muzeul Județean de Istorie", inv. 1177/1. Scrisoarea lui C. Grofșoreanu către A. Golopenția din 18 nov. 1935.

¹⁴ *Ibidem.*

țărânului român din Banat". Ancheta ce urma să se desfășoare într-o localitate în imediata apropiere a uzinelor metalurgice urma să evidențieze toate problemele și consecințele intrării țărănimii în orbita industriei, transformarea lentă a unei populații agricole într-una de tip industrial. "Rezultatele acestei cercetări, care se ocupă de o problemă proprie altor regiuni (Hunedoara, Dîmbovița, Prahova, Bacău) vor reprezenta o contribuție la lămurirea problemei generale românești, a plasării prisoanelor de populație agricolă în industrie, în condițiile cele mai puțin primejdioase pentru sănătatea trupeză și suflătească noilor muncitori și mai folositoare pentru sănătatea țării"¹⁵.

Campania a debutat la Ohaba-Bistra, dar era clar că o astfel de temă nu putea fi cercetată doar într-un singur sat. Se avea în vedere extinderea ei în regiunea Reșița-Anina și chiar în părțile Hunedoarei. Originalitatea unei asemenea întreprinderi, cercetarea unei anumite teme, într-o regiune anume, îi aparține tot lui A. Golopenția care va înscrie în orientarea Școlii Sociologice de la București o cotitură remarcabilă, studierea nu unui sat ci a unei probleme cu extensie regională¹⁶. Punctul de vedere nou exprimat va întâlni o oarecare opoziție din partea lui Dimitrie Gusti, care însă va ceda curând în fața argumentelor logice aduse de colaboratorul său. Iată deci că în Banat se experimenta o altă formă de cercetare care conturează deja perspectiva mai largă a complexelor cercetări ulterioare ale I.S.R., seria celor "60 de sate ..."¹⁷.

Campania de la Ohaba-Bistra s-a desfășurat în 1938 după metoda binecunoscută a I.S.R., cea monografică, concepută de

D. Gusti, bazată pe complementaritatea a două dimensiuni: cercetarea concretă de teren și cercetările de profil ale specialiștilor; din cauza situației tensionate internaționale și a dificultăților financiare campania nu s-a concretizat într-o monografie unitară tipărită, așa cum s-a preconizat la început, ci într-o suită de studii¹⁸ semnate de C. Grofșorean și colaboratorii săi, studii apărute în "Revista I.S.B.C." și "Sociologie Românească". Aceste studii, rod al unor cercetări sistematice, metode aplicate după concepția gustiană pe "cadre" și "manifestări" adaptate specificului local, relevă importanța covârșitoare a influenței industrializării rapide într-o Europă dominată deja de psihoza războiului, de influența căreia elementul uman, în speță cel românesc, nu se putea sustrage. Într-un studiu preliminar C. Grofșorean se întreabă retoric " ... dacă acest proces de industrializare a facilitat urbanizarea elementului autohton românesc? Adică a înlesnit citadinizarea lui în sens burghez, formând din acest strat dezrădăcinat de glia strămoșească un mic burghez, ori, că a promovat numai proletarizarea sa?"¹⁹. Un proletariat veșnic nemulțumit nu poate constitui un cadru favorabil înlocuirii muncitorului minoritar cu cel de etnie română, pe când transformarea țărânului român în mic burghez urban, care ar putea asigura românizarea orașelor înstrăinate este, după părerea lui C. Grofșorean, cheia problemei²⁰. Perspectiva lui este deci una națională.

Pentru a realiza acest deziderat C. Grofșorean propune

¹⁵ xxx, *Institutul Social Banat - Crișana*, în "Sociologie Românească" an III (1938), nr. 4-6, p. 282.

¹⁶ C. Albert, V. Leu, *op. cit.*, p. 361.

¹⁷ xxx, *Sociologia Militantă, Școala sociologică de la București*, vol. III-IV, București, Ed. științifică, MCMLXXI.

¹⁸ Alte studii au avut ca obiect cadrul istoric al satului, igiena socială a copilului, depopularea și mortalitatea infantilă, activitatea de puericultură, influența industrializării asupra raporturilor juridice, monografia școlii primare din localitate ori viața moral-religioasă.

¹⁹ C. Grofșorean, *Influența industrializării asupra țărânului român*, în "Sociologie Românească", an IV (1939), nr. 1-3, p. 22-24.

²⁰ *Ibidem*.

intervenția statului în economie, pentru a o dirija și a o impune, o disciplină funcțională și în domeniul sistemului economic. Și cum această disciplinare revine exclusiv Statului, care este chemat ca să dirijeze economia națională în direcția interesului colectiv ... nimic mai firesc decât intervenția și a Statului român în procesul de industrializare, deoarece "nu este și nu poate să fie în interesul României ca facilitând procesul de industrializare a elementului românesc, într-o epocă când în vederea cataclismei generale ce amenință Europa, se impune necesitatea istorică a unei cât mai desăvârșite unificări naționale, cu **eliminarea adversităților sociale**". Proletarizarea țaranului român echivalând cu slăbirea sentimentului solidarității naționale într-un moment decisiv al istoriei²¹.

Raportul muncitorului român cu conducerea de etnie străină a interpretării, ocupă un loc central în abordarea subiectului. Ostilitatea dintre cei doi factori ai raportului s-a resimțit încă de la începutul cercetărilor: "Există o luptă surdă între conducerea de etnie străin și între muncitorul român. Luptă, ce n-are substrat social, ci unul etnic, deoarece românul este mai prost tratat ca muncitorul minoritar"²². Opinia este prezentă și în alt studiu, de data aceasta ulterior campaniei monografice, unde această problemă se dezvăluie mai în adâncime: "... direcțunea se apără cu scuza că românii nu sunt inițiați pentru o muncă mai complicată, însă mai trebuie retribuită și în consecință direcțunea e avizată la maeștrii minoritari. Cu atât mai vărtos că, cei mai mulți dintre muncitorii români sunt români de sezon. Adică nu lucrează continuu la uzină, ci în timpul lucrului la câmp părăsesc fabrica. Astfel, nu se inițiază niciodată în tainele meseriei"²³. C. Grofșorean admite în parte justetea acestor păreri, dar cu toate

acestea, în urma investigațiilor detaliate semnalează că totuși mulți tineri români au renunțat la traiul lor inițial rural angajându-se în industrie cu toate consecințele induse de o existență urbană²⁴. Într-un alt studiu, Emil Botiș, colaborator fidel al I.S.B.C., participant activ la campania în discuție, face un fel de radiografie socială a satului, notațiile sale surprinzând atât fenomenul de urbanizare a țaranului român cât și efectele sale.

Analizând pătrunzător și obiectiv situațiile întâlnite în decursul campaniei, E. Botiș evidențiază drept consecințe negative ale urbanizării următoarele: limitarea voită a natalității care se accentuează pe măsură ce tot mai mulți țărani iau drumul orașului și paradoxal se manifestă mai puternic la pătura țărănească cea mai prosperă din punct de vedere economic, mai urbanizată dar și mai puțin prolifică. Explicația oferită este următoarea: "În contact cu orașul, țăranul își schimbă mentalitatea. Își mărește standardul de viață, ori standardul de viață îi este asigurat prin pământ. El tinde deci a păstra întreaga moșie părintească: instinctiv se apără împotriva fărâmișării pământului. Iubește prea mult copiii, de aceea caută să lase unui singur copil toată averea, pământul întreg nedivizat, ca să-i asigure și lui o existență ferită de sărăcie"²⁵. Situația s-ar putea rezolva luând ca exemplu "regimul comunității de avere familială din Banat". Prin aceasta E. Botiș face o relație directă între sistemul de proprietate funciară și condiția demografică. Observând că legislația austriacă referitoare la pământul comunionalului grăniceresc pornea tocmai de la o astfel de constatare.

Noua industrie care se profila își recrutează forța de muncă din agricultură ceea ce reprezintă în concepția lui Botiș a doua consecință a urbanizării țaranului. Țăranul n-ar părăsi viața la țară cu rosturile ei decât pentru un motiv foarte întemeiat, acest

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Idem, *La Porțile de Fier ale Ardealului*, în "Revista Institutului Social Banat-Crișana", an X (1942), p. 156-249.

²⁴ Ibidem.

²⁵ E. Botiș, *Urbanizarea țaranului român*, în "Revista I.S.B.C." (1940), nr. 37-38, p. 639-652.

motiv fiind orașul și statutul de "domn" pe care l-ar dobândi măcar în postura funcționarului de stat. Fascinația pe care o exercită orașul asupra țăranilor este atât de intensă încât în dorința lor de progres, aceștia în loc să-și îmbunătățească traiul existent năzuiesc spre straturi sociale superioare la oraș. În școlile superioare cei mai silitori sunt fiii de țărani, care văd în promovarea acestor studii, singura șansă de a pătrunde în mediul civilizator al orașului, acolo unde străbunii lor nu se gândeau vreodată că vor ajunge. Ambițioși și perseverenți, lipsiți de avantajele unei vieți de orășean, dar aspirând la ea, tinerii satelor împrospează astfel generațiile de intelectuali cu sensibilitatea lor caracteristică rezultând pe lângă intelectualii de elită și alte două categorii sociale noi: funcționăria și proletariatul intelectual.

Pe lângă aceste cauze psihologice ale exodului țăranilor la oraș mai sunt și cauza de natură economică. Lipsa de rentabilitate a muncii în agricultură, prețurile scăzute ale produselor agricole față de cele ale mărfurilor industriale, incapacitatea de procurare a acestora, sunt principalele motive economice. Nici nu este de mirare deoarece, utilizându-se datele oferite de I.S.B.C., în urma unor cercetări la nivelul Banatului, s-a ajuns la concluzia că pe cap de locuitor agricol reveneau cel mult două iugăre de pământ, ceea ce însemna foarte puțin, de unde și standardul scăzut de viață al țăranului. În aceste circumstanțe o bună parte din populația rurală caută să obțină slujbe neagricole, nicidecum în comerț sau industria țărănească, ramuri profitabile dar care necesită capital și care sunt de regulă preferate de șvabi, ci funcții publice în poștă, poliție, C.F.R. mult mai accesibile și de esență "domnească".

Un fapt îmbucurător îl reprezintă întoarcerea unora din ei la sat, economisind cu răvnă banii la oraș, unii dintre ei își cumpără pământ sau își fac case, depășindu-și astfel condiția inițială. O categorie aparte o reprezintă țăranii care trăiesc la sat dar lucrează la oraș, prestând atât o muncă industrială cât și una agricolă. Ei au constituit de fapt obiectul cercetărilor minuțioase al I.S.B.C. la Ohaba-Bistra în 1938. Studiind atent influența

orașului asupra țăranului, Botiș remarcă această influență ca exercitându-se în mod diferit: țăranul din văile râurilor "... se urbanizează mai repede și deci dorește mai mult orașul, decât munteanul din ascunsele văgăuni, unde influența orașului pătrunde atât de greu și unde această influență este atenuată prin farmecile naturii".

O poziție centrală în analiza efectuată de Botiș o deține femeia. Participarea sa la toate muncile grele din gospodărie, la câmp alături de bărbaiți din familie, crescând copii, îmbătrânind prematur, având ca singure ocupații "recreative": torsul, țesutul, cusutul, îl fac pe Botiș să-și explice de ce femeia de la țară își dorește viața ușoară a "doamnelor" de la oraș. Cele care izbutesc să plece, încearcă în mod jalnic să imite portul orășenesc, rezultând o modă ciudată "de suburbie, de mahala, jumătate cărășenească, jumătate orășenească". Astfel "... punându-și peste o cătrînță de crep de chine o blană de silchin și încălțând pantofi cu tocuri înalte și din piei exotice, părăstrându-și însă năframa pe cap. Ce fericire pentru ea să se îmbrace ca la oraș, să se fardeze, iar când vine acasă, să-și vadă rudele și prietenele admirându-i blana, pantofii și fardul".

Cântecele strămoșești nu scapă nici ele influenței nefaste a orașului. Frumoasele doine sunt înlocuite cu șlagărele bucureștene ale țăganilor de mahala, iar dansurile populare, doina, hora, ardeleana, bățuta, sunt transformate în "dansuri naționale".

Plecând de la aceste realități, pentru a stopa procesul de decădere a industriei casnice și abandonare a portului popular I.S.B.C., și-a lărgit cadrele înființând o secție specială condusă de Elena Secoșan, de "industrie casnică", cu scopul de a culege de pe teren adevăratele cusături bănațene, de a le prezenta în expoziții, conservând portul țăranesc și asigurând vânzarea lui la prețuri convenabile atât în țară cât și în străinătate²⁶.

²⁶ Idem, *Urbanizarea țăranului român*, în "Revista I.S.B.C.", VIII (1941), p. 105-111.

Schimbarea mentalității țărânului este considerată ca fiind foarte periculoasă pentru menținerea satului românesc în orizontul de gândire tradițional. Țăranul traduce totul în bani, caută să-și asigure un câștig tot mai mare nu în alte valori ca înainte ci numai în bani, fapt care însă nu s-a răsfrânt pozitiv asupra modului său de viață: "Astfel el nu va căuta să-și îmbunătățească hrana - continuând să mănânce mămăligă spre a putea vinde cât mai mult grâu. Ajunge astfel la subalimentare. Deci consideră banul "mai de preț decât sănătatea". Nici femeia nu se lasă mai prejos "ea va vinde și ultimul ou, luându-l din hrana copiilor, spre a-și cumpăra de la oraș lucruri netrebnice, fără de cari a putut trăi foarte bine în trecut". Fără să se întrebe de ce această schimbare radicală în psihologia socială a bănățeanului, Botiș justifică această stare de fapt prin teama de sărăcie: "... mai ales că rangul social în satele urbanizate îl dă avere; toată lumea îl stimează pe cel bogat". Obținând cu eforturi deosebite un capital, în loc să-l investească în agricultură, care avea atâta nevoie de fonduri, bănățeanul cade victimă individualismului și mândriei sale, fiind în stare să-și vândă "și ultima vacă, când e vorba ca la nunta fetei sale să facă un ospăț, care să rămână multă vreme în amintirea satului".

Accentul preponderent pe aspectul financiar, îl îndepărtează pe țăran de la natură, "preferând o leafă cât mai modestă dela oraș, valorii sigure ce prezintă întotdeauna pământul și munca agricolă" fără să se gândească la greutățile și privațiunile pe care le suportă muncitorul sau funcționarul de la oraș.

Se distinge preocuparea autorului de a expune consecințele dezastruoase resimțite de tineret migrând de la sat la oraș, astfel tinerii lipsiți de un minim instructaj social, fără controlul unei educații corectoare, nesiguri și plini de complexe, cad victimă alcoolismului, libertinajului sexual, crescând alarmant frecvența bolilor venerice.

Orașul poate avea însă și o influență binefăcătoare: alimentația ar deveni mai rațională, iar igiena o preocupare

constantă destinată să combată nu numai cumplitul flagel al mortalității infantile, dar să și asigure un mod de viață mai civilizat. Agricultură sub impactul industrializării ar putea să ușureze truda țărânului, iar participarea acestuia la cursuri agricole ar fi o măsură în plus pentru a elimina birocrația agronomilor. Administrația publică și instanțele judecătorești manifestând înțelegere și eliminând indiferența pot spori încrederea față de funcționarii statului.

Cornel Groșorean, cu o remarcabilă putere de înțelegere a fenomenelor, propune împreună cu ceilalți colaboratori un program de perspectivă menit să sprijine substanțial procesul de industrializare și urbanizare constatat pentru a evita riscul proletarizării căci: "Ce vom face cu un proletar român înstrăinat și bolșevizat?"²⁷

Temeritatea problematicei impune măsuri grabnice și severe. În primul rând se impune ca statul să faciliteze contactul între muncitori și glie "Numai pentru a-i înlesni traiul, nu numai pentru a evita proletarizarea ci și cu scopul, ca să facă pe muncitor mai independent de patron. De exemplu: într-un caz de criză economică, când întreprinderile sunt nevoite ca să facă deblocări, muncitorul proletar e condamnat la foame ori emigrare; pe când muncitorul proprietar de pământ și casă suportă mai ușor urmările depresiunii economice și rămâne pe loc"²⁸.

Acțiunea de redresare a situației trebuie efectuată în primul rând la oraș, opinează Botiș, începând cu instituțiile de stat, singurele ce pot înlătura barierele culturale și mentale existente. Astfel, se propun activități în cadrul "Căminul de servitoare", dar mai ales în "Case ale satului" prevăzute cu sală de expoziție permanentă a produselor țărănești, restaurant cu specific țărănesc și ateliere de industrie țărănească; ele mai pot fi

²⁷ C. Groșorean, *Influența industrializării asupra țăranului român*, în "Sociologie Românească", an IV (1939), nr. 1-3, p.22-24.

²⁸ *Ibidem*.

prevăzute cu băi și o maternitate unde să țină cursuri de puericultură pentru tinerele mame. Aceste "Case ale satului" urmau să devină cu timpul corespondentul la sat a "Palatelor Culturale" ale orașenilor.

Orașul ca centru de cultură dispune de suficiente mijloace pentru a cultiva în rândul locuitorilor săi interesul pentru satul românesc; astfel, la teatru s-ar putea aplauda muzică populară țărănească autentică, chiar un cor țărănesc, muzeele să prezinte și artă cu specific rural țărănesc iar ziarele în loc de crime și alte fapte diverse să publice și articole scrise de țărani despre viața la țară.

Măsurile corectoare vizează și satul, deoarece emanciparea țăranului nu cade numai în sarcina orașului, în acest caz obligația revenindu-i "Căminului Cultural" care exista deja în urma legii Serviciului Social. Dotarea satului cu o baie comună, dispensar și constituirea de case-tip cu grădină în scopul însușirii metodelor moderne de grădinărit²⁹ ar reprezenta câteva căi de a răspunde nevoilor materiale dar și mentale ale satului.

Pentru a înlesni tranziția spre formarea unei burghezii mici românești în centrele industriale, statul - este de părere C. Grofșorean - trebuie să crediteze cu amortizare de lungă durată elementul autohton pentru recuperarea pământului vândut locuitorilor din alte comune și pentru clădiri proprii. Direcția uzinelor are și ea unele obligații mai ales în construirea de clădiri cu destinație socială: internate, cantine, băi, avându-se în vedere condițiile grele în care se lucrează la uzinele Ferdinand căci "un om scăldat, curat îmbrăcat, este mai demn, mai conștient, mai rezistent tentației alcoolului. Un muncitor care simte mâna ocrotitoare a societății nu se va răzvrăti împotriva ei"³⁰.

²⁹ E. Botiș, *Urbanizarea țăranului român*, în "Revista I.S.B.C.", an VIII (1941), p. 105-111.

³⁰ C. Grofșorean, *La Porțile de Fier ale Ardealului*, în "Revista I.S.B.C.", an VIII (1941), p. 105-111.

În final E. Botiș conchide că "numai printr-o puternică acțiune de ridicare a satelor se vor putea elimina consecințele nefaste ale urbanizării țărănimii, și numai prin această acțiune își vor putea plăti intelectualii români acea poliță ce datorează satelor, unde dacă nu ei sau părinții lor dar desigur buncii noștri au văzut lufmina zilei și au auzit rostindu-se pentru prima dată cuvintele iubirei de neam și de Patrie"³¹.

În concluzie, se poate afirma că din nefericire zona industrială a Banatului interbelic nu s-a bucurat de o cercetare sociologică sistematică și atâta cât s-a făcut, s-a produs din perspectiva ideii naționale. Ea a fost mai degrabă preocupată de efectele industrializării asupra țăranului decât de condițiile colectivității muncitorești. Războiul și apoi industrializarea după criteriile comuniste au produs la rândul lor mutații importante, a căror dimensiune socială n-a fost nici ea evaluată până în prezent. Este prin urmare obligația contemporanilor de a reconstitui mediul muncitoresc în toată complexitatea sa bazându-se pe cercetarea arhivelor istorice. Un asemenea efort nu poate fi decât unul de echipă în care poziția principală aparține istoricului și sociologului.

³¹ E. Botiș, *Urbanizarea țăranului român*, în "Revista I.S.B.C.", an VIII (1941), p. 105-111.

SÂRBII DIN ROMÂNIA ÎNTRE SOCIAL, POLITIC ȘI NAȚIONAL (PRIMĂVARA ANULUI 1945)

Miodrag Milin

Primind onoranta invitație a Fundației "Friedrich Ebert" și a colegilor reșițeni de a participa la dezbaterile tematicii sociale (muncitorești) din Banat, întâmplarea a făcut ca pe masa de lucru să am deja un material care are exact opusul acestor probleme.

Participarea mea, deci, la o asemenea reuniune, are loc, mai degrabă, prin contrariu: în locul "socialului", cum lesne se poate observa, apare obsedantul "național"; iar în locul fenomenului muncitoresc, substratul este cel al valorilor rurale...

Rurale și nu numai. Este mai mult o reacție națională, compactă, în bloc; expresia unei crize extreme, în condițiile încheștării, pe viață și moarte, în război mondial, a două totalitarisme.

De la constituirea României Mari, sârbii minoritari au trăit un recul existențial continuu. Au încercat, fără succes, să-și conserve valorile culturale și politice naționale prin biserică și prin organizarea unui anemic partid naționalist. Odată brutal rupți de trunchiul etnic, trecutul, istoria le-a devenit o povară mult peste puteri. Spiritul cosmopolit, al metropolei bănățene, dominat însă de rigoarea convingătoare a valorilor de civilizație materială germane, se diluează totuși, sub presiunea, mereu în creștere, a aportului demografic și de mentalitate dinspre est, al "regătenilor".

Schimbarea demografică, extrem de simplu deductibilă

prin consultarea statisticilor de după 1918, implică și perturbarea modelului comportamental bănățean tradițional, pluriethnic și multiconfesional. E perturbată civilizația vieții publice, a vieții comunitare minoritare mai ales, care este, pe zi ce trece, mai mult agresată de majoritatea, devenită în măsura sporirii ei, tot mai nereceptivă. Manifestările, scrise sau vorbite, în cele patru limbi tradiționale ale muncitorimii social-democrate timișorene au ajuns curând o amintire, ștearsă în ceața vremii.

Minoritățile germană sau maghiară sunt încă relativ compacte și importante numeric în centrele urbane interbelice; aici acestea constituie mai degrabă una dintre polaritățile populaționale, cu nevoi și instituții pe măsură, constituite în vremurile anterioare și acum cu orgoliu apărute.

Sârbii, relativ puțini numeric și - cu excepția Timișoarei (și aceasta, părăsită de inteligența neamului) - sunt mai degrabă purtători ai modelului de civilizație rurală: de expresie orală și o preferință pentru înțelepciuri la granița dintre urban și rural (comercianți voiajori, prăvălieri, meseriași croitori, cojocari etc.).

Această lume în regres, în criză de identitate, își pierde acum sensul funcționalității sociale. Inteligența, formată într-un pronunțat spirit național tradiționalist, neregăsindu-se în condițiile statului unitar român, curând va abandona Timișoara, strămutându-se la Vârșet, Becicherec sau Novi Sad. O foarte acută lipsă a categoriilor mai instruite se face curând simțită.

Locul rânduiei, întreținut de girul legal și autoritatea cândva consacrată a Bisericii Ortodoxe Sârbe și a inteligenței naționaliste, îl ia improvizația, compromisul. Lumea de la periferia culturii, învățători, preoți de țară, câte un liber-profesionist supraviețuitor ... aceștia sunt noii exponenți ai neamului sârbesc în preajma războiului; nici țărani, nici orășeni, oameni ce se găseau, de ajutor la nevoie.

Această lume sârbească de graniță, în derivă, luptând din rășputeri pentru supraviețuire, fără iluzii într-un mediu nereceptiv, chiar ostil și de temut în anii de război, iată, se trezește, căutându-și o nouă identitate, în corelare cu timpurile noi, pentru început dăătoare de speranțe.

În primăvara anului 1945 un "fapt divers" de la Timișoara reținea atenția unor segmente importante ale autorității publice, chiar și pe cea a prim-ministrului dr. Petru Groza¹. Ce se întâmpla, de fapt ?

Se mișcau sârbii. Și o făceau într-un chip de natură să îngrijoreze puterea de la București.

Sensul revendicărilor, în limbajul stângii comuniste românești dezlănțuite, era prevestit de-un manifest programatic, pentru uzul sârbilor, din 10 octombrie 1944². "Tovarășii și frații" luau cunoștință de faptul că lupta cu reacțiunea, sinonimă cu statul român de atunci, abia începea. Așteptata schimbare întârziind să se facă, PCR a trecut la fapte pe cont propriu, difuzând un apel către organisme de masă ale minorităților, în vederea definitivării victoriei împotriva fascismului, a strângerii legăturilor "sincere" cu URSS, pedepsirea criminalilor de război, reconstrucția economică, democratizarea țării etc. Consiliul antifascist al slavilor (Antifašistički odbor Slovena) din România, de fapt, identic cu stânga sârbă din Banat, își însușea declarativ limbajul și opțiunea PCR vizând o nouă Românie³.

Coerența doctrinară a acestor texte ce-și însușeau mesajul Platformei-program a PCR către FND, sugerează că

¹ Vezi nota 23

² Arhivele Statului Timiș, *Fond Uniunea Asociațiilor Culturale Democratice Slave din România* (UACDSR), 1/1944, 47. Manifest imprimat, *Drugovi, bračol* (Frați, tovarășii), 10 oct. 1944.

³ *Ibidem*, 48. *Antifašistički odbor slavenu u Rumuniji. Projekt platforme podnesene od strane centralnog komiteta Komunističke stranke i preko Demokratskog narodnog fronta predloženi svima demokratskim snagama* (Consiliul antifascist slav din România. Proiectul platformei CC al PCR către FND și toate forțele democratice), 10 oct. 1944.

aceeași inițiativă, care a conceput FND ca un organism sub controlul PCR se afla și la originea acestui Consiliu Antifascist Slav (CAS). De fapt, înclinăm să credem că manifestul din 10 oct. 1944 reprezenta chiar "certificatul de naștere" al primului organism politic sârbesc așezat la remorca PCR, după formula **ideea generează structura**.

O privire asupra incompletelor piese de arhivă ce au supraviețuit până la noi lasă să se întrevadă gândul că populația sârbă s-a manifestat sub forma unui corp relativ unitar și coerent, ușor de mânuit, dovedindu-se deosebit de receptivă la orice semn propagandistic antigerman (= antifascist) și-n aceeași măsură prosovietic (= democratic).

În paralel cu acest mesaj de la București (comunist) minoritatea sârbă, mai ales cei din zona de locuire relativ compactă din Clisura Dunării, era sensibilă și la mesajul comunist iugoslav, răspândit din centrele de recrutare ale partizanilor (voluntarilor) de la Biserica Albă și Vârșeț.

Astfel, în paralel cu acest Consiliu antifascist slav, existent deocamdată doar pe hârtie și în mintea celor ce proiectau modelul comunist pentru România, lua ființă "de-adevăratelea" garda (straja) națională sârbă de la Moldova Veche, ca instrument al luptei antifasciste locale și - nedeclarat - promotor al opțiunilor comuniste (iugoslave).

Avem, prin urmare, două mesaje politice în competiție. Dacă împotriva comuniștilor de la București forțele de ordine erau neputincioase, în schimb, împotriva "anarhiei" de la Moldova Veche s-a intervenit în forță și cu brutală eficiență (la finele lui ianuarie 1945)⁴.

⁴ *Idem*, *Fond Inspectoratul Teritorial de Jandarmi Timișoara*, 49/1945, 53. Manifest iugoslav, tradus în românește, relatând despre acțiunea jandarmilor români împotriva gărzii (strajei) din Moldova Veche, din noaptea de 27/28 ianuarie 1945. /Databil Februarie 1945/

Afirmăm, că sârbii erau ușor de mânuit, ca masă în folosul stângii. Nu știm, deocamdată, când și cum s-a transformat Consiliul antifascist slav în Frontul antifascist slav (FAS). Foarte probabil că lucrurile s-au petrecut prin ordin "de sus", după regula "umflării" peste noapte a stângii procomuniste. Iar clișeu, în fazele progresive ale multiplicării, impunea, ca treaptă următoare momentului "consiliu" pe acela de "front".

Cert este că, aproape la comandă, în bloc, la 25 februarie 1945, fosta strajă de la Moldova Veche s-a preschimbât în organizația locală a Frontului Antifascist Slav din România⁵.

Mesajul lui Tito și mitul lui Stalin aveau deocamdată aceeași semnificație locală, fiind tot slavi, deci de-ai lor. Comunismul românesc era ceva insignifiant încă, la început de drum, undeva la partea de jos a piramidei de valori care-și avea vârful la Moscova iar pe Tito undeva pe aproape.

Într-o asemenea naivă percepție se putea deduce că stânga românească avea uriașe obstacole de depășit spre a-și face ordinea socială. Fascismul german era departe, ca și frontul; fascismul autohton era însă mai la îndemână de combătut, fiind identificat cu tot ce stătea în calea stângii comuniste dezlanțuite: stat, monarhie, jandarmerie, justiție ...Iar sârbii erau gata și ei să ajute, mai cu seamă că aceasta se petrecea sub semnul îngemănant al celor doi mari; era în aceeași măsură și al comuniștilor români, aceștia complexați încă, deocamdată, dar zeloși, cinstind cu venerație tot ce venea de la Moscova.

FAS se afla integrat în structurile existente ale FND,

⁵ Idem, *Fond UACDSR*, 4/1945, 76-80. Proces verbal, ședința de constituire a organizației locale a FAS, Moldova Veche. Au aderat 333 membri, președintele fiind ales localnicul Alexandru Balea, 25 febr. 1945. Respectivul va fi unul dintre deținuții sârbi de seamă ai temnițelor comuniste și deportat politic în Bărăgan. A. Balea apare și în dramaticele relații ale consătenilor săi, fiind unul supus regimului celui mai sever, rezervat deportaților "politici". (Vezi M. Milin, Lj. Stepanov *Golgota Bărăganului pentru sârbi din România*. 1951-1956, Timișoara 1996, relațiile de la pag. 126-128).

precum fusese și predecesorul său recent, CAS. La finele lui februarie 1945 se pare că avem deja o oarecare ierarhie în organizația antifasciștilor sârbi; ca principali reprezentanți ai acestora în cadrul organizației județene Timiș-Torontal a FND sunt menționați învățătorul timișorean Rada Fenlački și avocatul Borislav Popović⁶.

După clișeu deja existent, FAS avea și o organizație proprie de femei precum și una de tineret, aceasta din urmă exaltată și mult mai radicală decât cea a confracțiilor seniori. Apăreau și două publicații, "Pravda" (Dreptatea) și "Omladinska Pravda" (Dreptatea Tineretului), purtătoare de opinie a celor două generații de antifasciști, oarecum în competiție.

De la "Omladinska Pravda" s-a pornit inițiativa organizării unui congres al tineretului antifascist sârb⁷, prin care aceștia urmăreau să-și clarifice obiectivele și metodele de atingere a acestora.

Entuziasmul tinerilor s-a extins, molipsitor, asupra întregii comunități sârbești. Inutil de adăugat că în acele zile și partizanii iugoslavi circulau în voie, cu socoteală cât și fără⁸, prin Timișoara cât și prin satele sârbești, întreținând o atmosferă euforică,

⁶ *Ibidem*, 85. Notă a conducerii FAS adresată Comit. jud. Timiș-Torontal al FND ("... FAS din România vă face cunoscut că delegații săi permanenți în FND sunt tov. Rada Fenlački ca membru și tov. Borislav Popović ca supleant ..."), 28 febr. 1945.

⁷ Relatare, prof. Zdravko Fenlački, căruia-i aducem alese mulțumiri pentru colaborare.

⁸ *Ibidem*, 86. Dispoziție a conducerii centrale a FAS către organizațiile locale FAS, 21 martie 1945. (Traducere: "Spre a fi eliminate orice suspiciuni și neînțelegeri cu privire la persoanele militare ce sosesc din Iugoslavia, pe viitor îi veți legitima pe toți cetățenii iugoslavi, militari sau civili. Nu sunt rare cazurile când indivizii apar în uniforme militare cu stea la chipul, autnumindu-se "partizani" deși nu posedă acte din Iugoslavia, încât asemenea persoane trebuie urgent deferite autorităților locale. Toate persoanele militare din Iugoslavia au datoria să se prezinte la tovarășul Saletić, care este mandatat din partea Regiunii militare Voivodina, spre a controla cetățenii iugoslavi, persoane militare cât și civile...").

panslavă.

Inițiativa a tot sporit astfel într-una vizând reunirea tuturor organizațiilor locale FAS (de fapt, sârbești) la Timișoara, precum și invitarea tineretului⁹ cât și a reprezentanților armatei iugoslave¹⁰; aceasta avea la Timișoara și un delegat permanent, în persoana fostului învățător din Clisura Dunării Miloš Šaletić¹¹. Curând s-a aflat și un învățător slovac la Nădlac, Jan Bubán, doritor să se alăture unei astfel de inițiative. Organizarea a fost astfel regândită, dorindu-se ținerea unui congres general, al FAS din România¹².

În fruntea organizatorilor îi aflăm pe tânărul și dinamicul Pavi Stojanov(ici) din Diniaș și pe amintitul avocat timișorean Borislav Popovic. Președintele FAS Rada Fenlački, mai degrabă un moderat, care între timp a primit o serie de atribuții la Ministerul Învățămantului (la organizarea învățământului minoritar) era de acum depășit de inițiativele oarecum haotice ale celorlalți activiști.

S-au păstrat și câteva modele (copii) ale invitației de participare la anunțatul congres sugerând, oarecum, prefacerea din sânul cercului de idei și inițiative al organizatorilor.

O primă circulară de care avem cunoștință este datată 9 aprilie 1945. A fost emisă în numele organizației de tineret a FAS din România și vorbește despre "ținerea, în zilele de 8 și 9 mai 1945, primului congres al tineretului antifascist slav din

⁹ *Ibidem*, 135. Invitație, eliberată de organizația de tineret a FAS, Timișoara, 9 aprilie 1945. (Traducere: "... Vă înștiințăm că în zilele de 8 și 9 mai 1945 se va ține primul congres al tineretului antifascist slav din România ... trimiteți-vă delegații la acest prim congres al nostru, unde se va manifesta frăția și unitatea tineretului nostru ... nevoile noastre sunt comune - comună trebuie să ne fie și lupta!").

¹⁰ *Ibidem*, 170. Corespondență FAS către Consiliul districtual al Frontului național de eliberare pentru Banatul de nord, 30 aprilie 1945. (Traducere: "... Cu cea mai mare bucurie am primit confirmarea Dvs. din 28 aprilie 1945, prin care ne anunțați că veți lua parte la congresul nostru ...)

¹¹ Vezi nota 8.

¹² Relatare prof. Z. Fenlački.

România"¹³. Este un apel către organizațiile de tineret de stânga, să-și trimită delegați la Timișoara, "unde se va manifesta frăția și unitatea tineretului nostru, în lupta comună pentru dorințele și drepturile popoarelor noastre." Această invitație a fost trimisă organizațiilor de tineret de stânga din România dar și celor din Iugoslavia; avem o confirmare de participare în acest sens, din partea reprezentantului armatei iugoslave la Timișoara (al Consiliului districtual al Frontului național de eliberare pentru Banatul de Nord)¹⁴.

Că era o stare difuză ne arată și un raport, din 21 aprilie 1945 care vorbește pur și simplu de ..."linia slavă", ce ar îngloba 12300 de membri din 42 de state. La acest nivel s-ar fi organizat echipe ce răscoleau lumea rurală spre a pregăti congresul. Acești delegați de la țară trebuiau să întocmească și rapoarte, cu privire la mersul reformei agrare, starea însămănțărilor ... Iar viitorul congres trebuia să dezbată "lupta pentru democratizarea țării, pentru drepturi democratice în cadrul principiilor democratice (?), ajutorarea națiunilor conlocuitoare, a duce lupta contra reacțiunii și șovinismului"¹⁵.

Un alt model de invitații, emis în numele FAS din România, vorbește de începerea "congresului populației slave democratice din România", la 8 mai 1945, orele 11 a.m., la sala Manej din cadrul cazărzii timișorene Transilvania. Se spune apoi că aici "se vor discuta modalitățile pentru o cât mai strânsă și cât mai efectivă colaborare a popoarelor noastre cu democrația română în scopul democratizării țării, precum și problemele noastre naționale, în cadrul revendicărilor democratice. Acest model a fost emis între 3 și 5 mai 1945, fiind adresat organelor de stat (prefectului, primarului¹⁶), organizațiilor județene PCR¹⁷ și FND¹⁸,

¹³ Vezi nota 9.

¹⁴ Vezi nota 10.

¹⁵ *Ibidem*, 1/1944-1945, 80. Raport, linia slavă, Timișoara, 21 aprilie 1945.

¹⁶ *Ibidem*, 4/1945. Circulare 363 și 364, din 3 mai 1945, 177, 179.

¹⁷ *Ibidem*, circulara 366/3 mai 1945, 178.

¹⁸ ... 365/3 mai 1945, 180.

MADOSZ¹⁹, comandantului militar al oraşului Timișoara²⁰ și reprezentantului în Timișoara al Comisiei Interaliat de Control, maiorul sovietic Pundik²¹.

Profesorul Zdravko Felački, fiul președintelui de atunci al FAS, amintindu-și de acele zile (era adolescent), menționează că desfășurarea evenimentelor a fost oprită de intervenția acestui maior sovietic ("ne budet kongresal!"); argument era motivația că ministrul Molotov ar fi garantat integritatea României. Între timp delegații tineretului iugoslav din Becicherec sosiseră deja la Timișoara; dar cum au sosit așa s-au și înapoiat, cu vaporul, pe Bega.

Ținem să precizăm că nici un material, cât de cât oficial, din cele consultate, nu amintește, măcar cu un cuvânt, problema Banatului sau a rectificării frontierelor în vreun fel. Toate referirile sunt la democratizarea României și la necesitatea ca minoritățile să ia parte activă la acest proces²².

¹⁹ ... 367/4 mai 1945, 182.

²⁰ ... 368/5 mai 1945, 184.

²¹ ... 369/5 mai 1945, 186.

²² *Ibidem*, 1/1944-1945, 79. În confirmarea afirmațiilor din text, oferim extrase edificatoare, din raportul asupra activității FAS între 2-10 aprilie 1945: "... Organizațiile noastre sâsești, în strânsă legătură cu Frontul Plugarilor au trecut la îndeplinirea directivelor date de Partid, iar în acele sate unde Fr. Plugarilor nu există, FAS a trecut singur la lucru, în urma directivelor date de organizația centrală a FAS și permise de la Partidul Comunist ...; alte date de arhivă: FAS "este o organizație politică, care se recrutaază din populația slavă din România, în special din județele Timiș-Torontal, Arad, Caraș și Severin ... numărul actual al membrilor ... 22082 ... s-a organizat în mod public imediat după 23 august 1944, fiind ajutată în mare măsură de către PCR ..."81; Scopuri și mijloace politice: "strângerea popoarelor slave din România în lupta contra fascismului. Crearea unei conștiințe politice democratice la popoarele slave din România. Lupta pentru nimicirea fasciștilor și profasciștilor, pentru înfăptuirea democrației adevărate în România, în strânsă colaborare cu partidele democratice din România (FND). Munca pentru reînnoirea țării. Crearea unei prietenii sincere cu popoarele Rusiei Sovietice și cele ale Iugoslaviei", 81; membrii comitetului executiv FAS: Rada Felački, președinte, Obrad Komanov, vicepreședinte, Borislav Popovc, secretar ... Timișoara, 28 mai 1945, 82.

Și totuși ... Pe invitația adresată primarului oraşului Timișoara, social-democratul Traian Novac²³, acesta așternuse, în scris de mână: "Cu ocazia acestui congres a fost programată și intrarea "delegaților" din Banatul iugoslav înarmați / sublin. în orig. / p. (entru) a ocupa orașul Timișoara și restul Banatului românesc; am aflat la timp această mârșăvie și cu concursul Dr-ului P. Groza **căruia i-am cerut telefonic să intervie de urgență** pe lângă comandamentul rusesc din București ca acest congres să fie interzis; mi s-a comunicat apoi tot de Dr. Groza ... că i-a reușit să obțină interzicerea..."

Sunau de acum în van revenirile către gen. Vinogradov de la Comisia interaliată din București, de a se aproba totuși congresul, în următoarea ordine de zi: "1. Lupta pentru eliberarea slavilor împotriva fascismului; 2. Poziția și rolul slavilor în România, în democrație"²⁴.

Practic, în paralel, la 7 mai 1945, a fost curmată existența FAS, printr-o directivă a PCR²⁵, care indica reorganizarea acestei formațiuni politice devenite, iată, stânjenitoare chiar și pentru evoluția stângii procomuniste din România.

Așteptata aprobare de la București n-a mai sosit; în schimb, a venit solicitarea de dizolvare a FAS.

În legătură cu acest ultim act avem o interesantă și detaliată relatare²⁶. Din inițiativa "celulei" PCR care avea în subordine FAS-ul și a auto-intitulatului "comitet central" al "Liniei slave" s-a constituit o delegație în frunte cu Borislav Popović, care s-a deplasat la București, în zilele de 29 mai - 1 iunie 1945.

²³ Piesă aflată în arhiva familiei Traian Novac. Documentul ne-a devenit accesibil prin amabilitatea mai tânărului coleg Vasile Rămneanu, căruia-i mulțumim pe această cale.

²⁴ Arh. Statului Timiș, *Fond UAACDSR*, 4/1945, 300-301.

²⁵ *Ibidem*, 1/1944-1945, 89. Raport FAS, Timișoara, 30 iunie 1945: "... Activitate mai mare nu avem din cauză că de la data de 7 mai 1945 nu avem primite nici un fel de directive în scris de la Partid ce să facem ..."

²⁶ *Ibidem*, 88. Referat asupra rezultatului demersului delegației FAS la București în chestia dizolvării, semnat B. Popović, Timișoara, 7 iunie 1945.

Au călătorit cu autocamionul, luând cu sine și arhiva documentară proprie. Au fost găzduiți la Reprezentanța iugoslavă; unul din membrii acesteia a intermediat pe lângă Comisia Interaliată de Control, oferind datele solicitate, despre motivația congresului cât și despre activitatea frontului în general. Delegații au făcut cunoscute următoarele: "congresul n-a avut ca scop de a se formula cereri sau revendicări cu caracter teritorial; **astfel de intențiuni au fost atribuite frontului și congresului** prin influențe **din afară** (sublin. noastră) și că știrile alarmante au fost răspândite de către elementele reacționare; că organizația n-a avut un program politic aparte, care program s-ar abate de la programul FND și că a căutat să înfăptuiască o colaborare cât mai strânsă cu partidele democratice din țară".

Argumentele lor nu mai interesau însă; telefonic au fost înștiințați "că rezolvarea problemei organizației ... a intrat în faza finală. Aceasta, mai departe, însemna că FAS urma să se transforme într-o organizație "cu caracter cultural-educativ" iar activitatea politică era de dorit să și-o continue "în partidele democratice române, prin care vor solicita și revendicările lor de ordin național". Delegaților li s-a sugerat că nu era necesară o dizolvare formală, schimbarea implicând doar numele și organul central de conducere. Ziarul "Pravda" urma să apară în continuare, "urmând a se ocupa mai mult cu problemele democrației românești"²⁷.

Înclinăm să credem că luarea mai fermă a evenimentelor vieții interne sub controlul PCR, care între timp a dobândit creditul deplin al aliatului-stăpân sovietic, este adevărata cauză a decesului politic al stângii comunistoide slave din România. Comuniștii români erau mult mai ușor de ținut în frâu de către sovietici (căci doar prin cuvântul de ordine al acestora ei puteau nădăjdui la o legitimare pe scena politică) decât orgoliosul Tito și tovarășii săi anarhici. Iar sperietoarea "Banatul - Iugoslavia!" a

fost doar o diversivune, strecurată chiar de autoritățile de atunci și întreținută în lumea rurală ce trăia și cugeta instinctual, apolitic; motiv suficient însă pentru declanșarea campaniei pătimase și devastatoare de răfuiești politice împotriva sârbilor, când le va veni vremea, la finele anilor 40 și începutul anilor 50.

²⁷ *Ibidem*.

MODALITĂȚI DE PREZENTARE A TRECUTULUI SOCIAL-DEMOCRAȚIEI ROMÂNEȘTI ÎN ISTORIOGRAFIA COMUNISTĂ

Mircea Rusnac

Mișcarea social-democrată are vechi tradiții în România. În Vechiul Regat, o primă formațiune având această orientare a fost creată în 1893 (Partidul Social - Democrat al Muncitorilor din România), dar după șase ani, prin trecerea conducătorilor săi, numiți generoși, la Partidul Liberal, și-a încetat activitatea. Partidul Social-Democrat propriu-zis a fost înființat abia în 1910. În același timp, social-democrații români din Transilvania și Banat, ca și cei din Bucovina, activau în cadrul Partidului Social-Democrat din Ungaria. În 1918, ei au luat parte activă la realizarea unirii cu România. În același an, Partidul Social-Democrat din Vechiul Regat s-a transformat în Partid Socialist, iar în 1919 s-a unit cu organizațiile social-democrate din ținuturile nou alipite. În anii 1919-1920, conducătorii Partidului Socialist au purtat discuții și tratative cu liderii sovietici pentru aderarea partidului la Internaționala a III-a Comunistă (Comintern), creată la Moscova de Lenin. Dar condițiile puse de Comintern pentru afiliere au întâmpinat opoziția social-democraților români, care erau învinuiți că luaseră parte activă la realizarea unității naționale, considerată de liderii Rusiei Sovietice drept un "act imperialist". Numai gruparea de extremă stângă din Partidul Social-Democrat a acceptat condițiile afilierei,

problema punându-se deschis la Congresul Partidului Socialist din 8-12 mai 1921. Partizanii afilierei s-au constituit în Partidul Comunist din România, iar ceilalți au format Federația Partidelor Socialiste din România, care din 1927 s-a intitulat Partidul Social-Democrat.

Trebuie menționat că, în acea perioadă, între comuniști și social-democrați se manifesta pe plan internațional multă ostilitate și rivalitate. Bolșevicii ruși erau foarte indignați de faptul că conducerea social-democrată a Republicii de la Weimar a înăbușit revolta spartakiștilor prosovietici și i-au declarat pe socialiștii de pretutindeni drept "trădători ai intereselor clasei muncitoare", "lachei ai capitaliștilor", "prostituți ai Internaționalei a II-a", "social-fasciști" etc. Între Congresele al II-lea și al VII-lea ale Cominternului (1920-1935), mișcarea comunistă mondială era îndemnată să combată cel mai puternic social-democrația, lăsând pe planul al doilea pericolul ascensiunii partidelor de extremă dreaptă. Această tactică profund nocivă a favorizat, de exemplu, accesul naziștilor la putere în Germania, unde, dacă la alegerile din 1933 s-ar fi cumulat voturile social-democrate cu cele comuniste, aceștia ar fi fost înfrânți. Dar Hitler a refuzat ulterior toate ofertele de alianță cu Uniunea Sovietică și a declarat comunismul drept principalul dușman. Numai în aceste condiții Stalin a modificat, în 1935, orientarea generală a mișcării comuniste mondiale, promovându-l în fruntea Cominternului pe campionul rezistenței antinaziste Gheorghe Dimitrov. La Congresul al VII-lea, atacurile Cominternului au fost îndreptate pentru prima dată împotriva pericolului fascist, lansându-se lozincă formării de Fronturi Populare în toate țările, care să grupeze alături de comuniști toate forțele nefasciste, inclusiv social-democrații, care erau vizați acum în mod special. Asemenea Fronturi Populare s-au format în 1936 în Franța și Spania, unde au și câștigat alegerile, dar nu s-au putut menține mult timp la putere, în Spania fiind declanșat chiar război civil. În general, partidele social-democrate, inclusiv cel român, și-au arătat

reticența față de sinceritatea acțiunii comunistilor, și au refuzat participarea la Fronturile Populare, care astfel nu s-au mai putut constitui. Între 1939-1941, când relațiile sovieto-naziste au fost cordiale, colaborarea cu social-democrații a fost din nou anulată. Abia după atacul german din 1941 s-a reactivat formula Fronturilor Populare, rebotezate acum Fronturi Patriotice Antihitleriste. Din nou social-democrații, pe bună dreptate, nu au manifestat entuziasm. Abia din 1943, când sovieticii au întors soarta războiului și au desființat Cominternul, tratativele cu comuniștii au căpătat un caracter mai serios. Dar numai în aprilie 1944, când trupele sovietice pătrunseseră deja pe teritoriul României, social-democrații au consimțit să participe alături de comuniști la Frontul Unic Muncitoresc. În anii următori, după cum se știe, în toate țările ocupate de sovietici, partidele social democrate au fost înghițite de cele comuniste.

Deși după 23 august 1944 comuniștii reprezentau o grupare aproape fără importanță pe scena politică românească, ei începeau deja de atunci să confişte în folosul lor și trecutul țării, proslăvind pe unii înaintași, dar în realitate întinându-le memoria, cum o făcea de pildă statutul partidului, adoptat la conferința națională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945, pe baza raportului prezentat de Ana Pauker: "De ar fi printre noi Doja, Horia, Cloșca, Crișan, Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, cu țărani și târgoveți pe care ei i-au condus în bătălie contra asupritorilor, cu toții ar recunoaște în comuniști pe tovarășii lor de luptă"¹.

Din acest moment, pe măsură ce puterea era acaparată tot mai mult de Partidul Comunist Român, acesta ajungea să-și aroge merite și rădăcini dintre cele mai glorioase. De exemplu, despre Congresul din mai 1921 se afirma: "La 8 Mai 1921 a avut loc la București Congresul care a consfințit transformarea

¹ Ana Pauker, *Raport asupra statutului Partidului Comunist Român*, Ed. Partidului Comunist Român, 1946, p.5.

Partidului Socialist în Partidul Comunist din România"². În realitate, se știe că atunci a avut loc scindarea Partidului Socialist și ruperea de el a Partidului Comunist Român. Dar în istoriografia ulterioară ajunsese să se pretindă că încă din 1921, de la înființare, Partidul Comunist Român avea de îndeplinit o misiune istorică: "Continuând lupta de veacuri pentru eliberare socială și națională, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, partidul comunist în noile condiții istorice este exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor"³. De altfel, ajunsese să se deplângă chiar lipsa partidului comunist la 1848, ca în acest paragraf: "Învățămintele istoriei ne arată că revoluția din 1848 nu a putut triumfa și datorită faptului că forțele revoluționare nu au avut un partid unit, cu clarviziune, cu un program larg, un partid care să asigure conducerea și unirea în luptă a tuturor forțelor revoluționare. Tocmai de aceea, analizând desfășurarea ulterioară a luptei revoluționare, putem înțelege ce mare importanță a avut crearea partidului clasei muncitoare (...), apoi a Partidului Comunist Român"⁴. Ca urmare, nu ne mai miră faptul că, în continuare, adevăratele începuturi ale activității militanților de extremă stângă din România, și chiar cele ale Partidului Comunist Român, erau plasate în 1893. Despre Congresul de creare a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România se afirma: "Acest eveniment a intrat în istoria noastră ca moment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului și a maselor muncitoare, ca moment ce marchează înfăptuirea organizării politice a clasei muncitoare pe scară națională. Partidul clasei muncitoare din România, înființat în 1893, pe baza principiilor socialismului științific, a teoriei de clasă a lui Marx și Engels, și-a asumat din

² Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Ed. Humanitas, 1990, p.26-27.

³ *Ibidem*, p.27.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român*, București, Ed. Militară, 1983, p.247.

prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat și celelalte mase muncitoare de la orașe și sate, pentru transformarea socialistă a societății românești. Anul 1893 este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român - care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile implantate adânc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut - coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă⁵. Ca urmare, Partidul Comunist Român era definit drept continuatorul direct al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România: "Continuatorul mărețelor bătălii ale poporului nostru pentru libertate națională și socială, al tradițiilor revoluționare ale mișcării muncitorești, ale primului partid al proletariatului român, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, constituit în 1893, Partidul Comunist Român a ridicat pe o treaptă nouă lupta maselor populare împotriva asupririi și exploatării, pentru dreptate, libertate și neamțămăre, pentru socialism"⁶.

Bineînțeles, în opinia liderilor și istoricilor comuniști, vinovatul principal de dezbinarea din mișcarea de stânga era Partidul Social-Democrat. Ei pretindeau: "Trebuie remarcat faptul că în fața politicii reacționare a capitalului, clasa muncitoare se găsea dezbinată, ca urmare a faptului că după Congresul din 1921 gruparea de dreapta a fostului Partid Socialist, care s-a opus creării partidului comunist, a trecut la constituirea Partidului Social-Democrat. Aceasta a dus la scindarea unității clasei muncitoare pentru o lungă perioadă de timp, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra luptelor revoluționare și democratice din România"⁷. În realitate, este cunoscut faptul că nu social-

democrații erau vinovați de această scindare. Totul a pornit de la cele 21 de propuneri ale lui Zinoviev, numite și cele 21 de puncte ale lui Lenin, prezentate celui de-al doilea Congres al Cominternului din iulie 1920. Primele două dintre aceste 21 de puncte cereau ca, în egală măsură, să fie combătute burghezia și "reformismul", iar reformiștii din posturile de răspundere în mișcarea muncitorească să fie epurați și înlocuiți cu comuniști. La fel se susținea și în punctele 7, 10, 11, 17 și 21⁸.

Numai în al doilea rând, și cu jumătate de gură, erau criticate și atitudinile comuniștilor: "Aprecierea Partidului Social-Democrat și a Partidului Socialist Independent - în activitatea cărora existau desigur concepții reformiste și multe practici greșite - ca agenturi ale claselor dominante a dăunat cauzei creării Frontului Unic Muncitoresc"⁹.

Cu toate că în unele cazuri se recunoștea divergența dintre social-democrați și comuniști, în altele se încerca ascunderea ei și se pretindea chiar că și între 1921-1935 cele două grupări ar fi colaborat, desigur în ciuda împotrivirii liderilor social-democrați "de dreapta". În timpul crizei din 1929-1933, se afirma că "se stabilesc legături și se duc acțiuni comune cu organizații ale Partidului Social-Democrat"¹⁰. Apoi, se vorbea chiar de "realizarea în această perioadă a unor acțiuni comune ale Partidului Comunist cu Partidul Socialist-Unitar și Partidul Socialist, precum și cu unele organizații ale Partidului Social-Democrat"¹¹. Iar când Partidul Comunist Român și alte grupuscule de extremă stângă au creat Frontul Democratic, la el ar fi aderat și "unele organizații ale Partidului Social-Democrat"¹². Chiar și în timpul războiului, când în 1943 aceleași grupări au format Frontul Patri-

⁵ *Ibidem*, p.226-227.

⁶ *Ibidem*, p.488.

⁷ *Ibidem*, p.320.

⁸ Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului (1919-1943). Eșecul unei speranțe*, București, Ed. Venus, 1993, p.177.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p.323.

¹⁰ *Ibidem*, p.326.

¹¹ *Ibidem*, p.331.

¹² *Ibidem*, p.332.

otic Antihitlerist, la el nu ar fi aderat decât, iarăși, "organizații locale ale Partidului Social-Democrat"¹³. Despre perioada 1942-1943 se afirma: "Partidul nostru a intensificat colaborarea cu Partidul Social-Democrat, cu alte forțe democratice"¹⁴. Și aceasta deoarece: "Conștiințe de sarcinile ce le reveneau, Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat au întărit colaborarea, realizând o platformă politică de luptă comună ce avea la bază salvagardarea intereselor țării, grav amenințată în însăși ființa ei națională"¹⁵. Dar, cu toate acestea, cum am mai arătat, Frontul Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat nu s-a constituit decât în aprilie 1944, urmat în iunie de Blocul Național Democrat, format din Partidul Național Tărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat și Partidul Comunist Român. După lovitura de stat de la 23 august 1944, în octombrie s-a constituit Frontul Național Democrat, în care Partidul Social-Democrat a rămas aliat cu Partidul Comunist Român.

Despre momentul creării Frontului Unic Muncitoresc, se aprecia că "a sporit capacitatea de acțiune și forța de organizare a clasei muncitoare, deschizând perspectiva realizării unității sale politice-organizatorice"¹⁶. Era, de asemenea, considerată drept primul pas către transformarea frontului unic în partid unic: "Colaborarea timp de aproape 4 ani în cadrul Frontului Unic Muncitoresc a dus la o mai bună cunoaștere între comuniști și social-democrați, la izolarea liderilor de dreapta ai social-democrației, care se opuneau unității, a creat condițiile pentru înfăptuirea deplinei unități politice-organizatorice a clasei muncitoare"¹⁷.

¹³ *Ibidem*, p.337.

¹⁴ *Ibidem*, p.459.

¹⁵ *Ibidem*, p.508.

¹⁶ *Ibidem*, p.373.

¹⁷ *Ibidem*, p.382.

Pentru realizarea acestei unități ar fi fost însă nevoie de consimțământul membrilor ambelor grupări interesate. Pentru aceasta, era de așteptat ca ele să fie de forțe sensibile egale. Care era însă realitatea? După cum recunoștea însuși Nicolae Ceaușescu, în 1945 Partidul Comunist Român avea 35.800 de membri, iar într-o cuvântare ținută la Timișoara în același an, primul ministru Petru Groza susținea că Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat aveau, împreună, jumătate de milion de membri. Deși Partidul Comunist Român era întotdeauna pus pe prim-plan, rezulta de aici că Partidul Social-Democrat ar fi avut 464.200 de membri, deci de aproape 13 ori mai mulți. În realitate, conform raportului prezentat de Theodor Iordăchescu la Conferința generală a Partidului Social-Democrat din 1 decembrie 1945, acest partid singur avea 700.000 de membri, deci de aproape 20 de ori mai mulți decât Partidul Comunist Român. Oficialii comuniști și chiar primul ministru Petru Groza falsificau intenționat cifrele, pentru a minimaliza importanța Partidului Social-Democrat¹⁸. Ca urmare se poate înțelege clar sensul acestui apel adresat Partidului Social-Democrat de minusculul, dar stalinistul partid comunist: "Conferința națională a Partidului Comunist Român, în numele întregului nostru partid, cheamă în mod solemn pe tovarășii social-democrați la înfăptuirea unității politice a clasei muncitoare, printr-un mare partid unic muncitoresc"¹⁹.

În schimb, Conferința generală a Partidului Social-Democrat din 1 decembrie 1945 a aprobat propunerea președintelui partidului, Constantin Titel Petrescu, ca acesta să se prezinte în alegeri pe liste proprii, separat de blocul comunist. În a doua jumătate a anului 1945, pe fondul "grevei regale" și al tot mai marelui nemulțumiri a populației față de guvernul procomunist, exprimată în mari manifestații precum cele din 24 august și 8

¹⁸ Victor Frunză, *Op. cit.*, p.270.

¹⁹ *Ibidem*.

noiembrie, avuseseră loc adunările locale ale Partidului Social-Democrat la Galați, Timișoara, Reșița, precum și a Asociației de artă și cultură din București, în cadrul cărora Titel Petrescu, însoțit de partizanii săi cei mai fideli (Vlad Dimitriu, Adrian Dimitriu, Traian Novacu, Eftimie Gherman etc.), anunțase această intenție. După 23 august 1944, Partidul Social-Democrat, care nu fusese o forță politică deosebit de puternică în perioada interbelică, reușind rareori să obțină baremul de 2% din voturi și să pătrundă în Parlament, a realizat o anumită sporire a influenței sale politice. El era un factor moderator în raport cu comuniștii, dorind o înnoire a societății nu prin revoluționarism, cum propovăduia teoria marxist-leninistă, ci prin reformism. Atracția sa a fost mai mare printre muncitori, dar și la intelectualitatea universitară și mijlocie (profesori de liceu, învățători, etc.). Centre cu o veche tradiție muncitorească, precum Reșița, Galați, Valea Jiului, considerau că nu partidul comunist le reprezintă interesele, ci cel social-democrat. Populația germană adera masiv la acest partid, existând și secții maghiare, dintre care cea mai puternică era cea de la Cluj²⁰. Încă din primăvara anului 1945, curentul anticomunist din Partidul Social-Democrat a devenit atât de puternic, încât și istoricii oficiali ulterior recunoșteau întreruperea "în mai multe locuri" a colaborării. Pericolul de generalizare a situației era real, pomindu-se de la atitudinea pe care o adoptau tot mai multe organizații locale. Este cunoscut, de pildă, procesul-verbal al unei ședințe a Frontului Național Democrat de la Timișoara. Când comitetul regional al Partidului Comunist Român a propus scoaterea în stradă, la demonstrație, a "zeci de mii de oameni", ca să ceară instalarea guvernului Petru Groza, delegatul Partidului Social-Democrat a declarat că "muncitorimea s-a plictisit de demonstrații" și că "elanul de luptă al muncitorilor a scăzut", astfel încât demonstrația nu a mai avut loc²¹. Conferința generală a

adoptat *Rezoluția privitoare la prezentarea pe liste separate în alegeri*. Dar agenții comuniști infiltrați în conducerea Partidului Social-Democrat au activat intens pentru sabotarea acestei hotărâri, care putea deveni fatală pentru prezența Partidului Comunist Român pe scena politică românească. Comuniștii îi foloseau pe liderii șantajabili ai Partidului Social-Democrat, care aveau dosarele îngreunate de diferite păcate ideologice. Este vorba de Ștefan Voitec și Ion Pas, care colaboraseră în timpul războiului antisovietic, ca trimiși ai Marelui Stat Major, la ziarele "Sentina" și "Der Soldat", Șerban Voinea, în aceeași perioadă director al agenției de știri RADOR, și mai ales Lothar Rădăceanu, implicat tot pe atunci într-o obscură afacere cu importuri de ceasuri din Germania (ceea ce îi adusese porecla de "Rădăceanu", speculată copios în "Dreptatea" și în alte ziare)²². Ca urmare, plenara Partidului Social-Democrat din 10 februarie 1946 recomanda deja viitorului congres să accepte participarea pe liste comune cu comuniștii. Congresul din 10 martie 1946 a consfințit această idee și Partidul Social-Democrat a devenit din acel moment un supus satelit al partidului comunist. A doua zi, Titel Petrescu și partizanii săi au înființat Partidul Social-Democrat Independent, care a hotărât participarea pe liste proprii și a colaborat cu opoziția anticomunistă, cu Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal. Principalele centre social-democrate (Reșița, Timișoara etc.) au optat masiv în favoarea Partidului Social-Democrat Independent. Conducătorul social-democrat reșițean Georg Hromadka consemna ulterior: "La alegerile din noiembrie 1946, "independenții" (Partidul Social-Democrat Independent, nn.) cuceresc în județul Caraș mii de voturi (...). La Reșița se ajunge în mod repetat la confruntări între social-democrați și comuniști"²³. Partidul Social-Democrat Inde-

²⁰ *Ibidem*, p.272.

²¹ *Ibidem*, p.277.

²² Adrian Dimitriu, *Mentorul meu politic: Constantin Titel Petrescu*, în "Magazin istoric" nr.9/1994, p.23.

²³ Georg Hromadka, *Scurtă cronică a Banatului montan*, traducere, note și redactare de Rudolf Gräf și Werner Kremm, 1995, p.121.

pendent a fost virulent atacat de propagandiștii comuniști. El era caracterizat drept o "bandă" sau "clică", care, "împinsă de reacțiune", "a trecut la spargerea unității", "la trădarea clasei muncitoare". El s-a unit cu "vechii trădători", "unele ale tuturor dictaturilor fasciste", și a hotărât "ocuparea prin violență a sediiilor Partidului Social-Democrat", tentativă care, firește, "a eșuat complet". "Grupulețul titelist" se afla "în brațele dolidora de bani ale reacțiunii", iar titularul lui era un "dezertor în miez de noapte" și un "executor al planurilor lui Maniu în Partidul Social-Democrat"²⁴.

Nici celălalt Partid Social-Democrat, cel aliat în continuare cu comuniștii, nu era cruțat. În 1947, când Partidul Social-Democrat mai exista, ideologul comunist Leonte Răutu îl compara cu menșevicii ruși, prevestindu-i aceeași soartă: oricine "vede clar că în România democratică o reînviere a menșevismului este cu totul lipsită de perspectivă, că antisovietismul duce direct în brațele imperialismului străin, iar anticomunismul duce inevitabil la fascism"²⁵.

În consecință, în septembrie 1947, un Comunicat al birourilor politice ale celor două formații anunța hotărârea de a se pune în discuție forurile de conducere respective "mijloacele practice pentru grăbirea" a ceea ce se pretindea a fi o unificare. Adunările comune ulterioare, la care social-democrații participau doar ca niște figuranți, preluaseră funcțiile organizațiilor Partidului Social-Democrat. După ce muncitorii social-democrați își aleseseră reprezentanți care urmau să răspundă cu un *Nu* categoric înțelegerii intervenite peste capul lor, prin noua formulă organizatorică inventată a ședințelor comune se anulau mandatele anterioare și se impunea delegaților înlocuirea lor cu oameni care să spună *Da*. Acest fapt se petrecea în majoritatea centrelor industriale din țară. Rezultă clar de aici imaginea unei împotriri

de masă la nivelul organizațiilor locale, față de formarea așa-numitului partid unic muncitoresc. Și istoriografia comunistă făcea o enumerare a zonelor și regiunilor unde "necesitățile au impus" răsturnarea alegerilor democratice de delegați: "În toate localitățile din Valea Jiului", în "mai multe organizații din Oltenia", în toată Transilvania și în întregul Banat²⁶. Congresul al XVIII-lea al Partidului Social-Democrat din octombrie 1947 împuternicea Comitetul Central să predea partidul în mâinile Partidului Comunist Român.

Unificarea propriu-zisă a avut loc la Congresul comun din 21-23 februarie 1948. Istoriografia comunistă scria: "Unificarea la Congresul din 1948 a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat, pe baza principiilor organizatorice, tactice, politice și ideologice ale marxism-leninismului, a pus capăt sciziunii de peste 20 de ani din mișcarea muncitorească din țara noastră, a asigurat clasei muncitoare, întregului popor statul major de luptă capabil să rezolve cu succes sarcinile operei istorice de construire a societății socialiste"²⁷. Cu altă ocazie, se făcea astfel referire la același eveniment: "Făurirea în februarie 1948 a partidului revoluționar al clasei muncitoare, pe temelia marxism-leninismului, a pus capăt pentru totdeauna sciziunii din mișcarea noastră muncitorească, a constituit o măreață victorie a forțelor revoluționare din România. Crearea partidului unic al clasei muncitoare a reprezentat o necesitate obiectivă a dezvoltării revoluției în țara noastră, asigurând condițiile pentru înfăptuirea cu succes a misiunii istorice a proletariatului - de clasă conducătoare în revoluția și construcția socialistă"²⁸.

În realitate, ținând cont de raportul real de forțe dintre Partidul Social-Democrat și Partidul Comunist Român, conducerea noului partid unic ar fi trebuit să cuprindă social-

²⁴ *Ibidem*, p.341.

²⁷ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, p.162.

²⁸ *Ibidem*, p.382-383.

²⁴ Victor Frunză, *Op. cit.*, p.283.

²⁵ *Ibidem*, p.338

democrați în proporție de nouă zecimi. Istoricii oficiali falsificau însă realitatea, susținând că "la 31 iulie 1947, Partidul Social-Democrat cuprindea 570.201 membri", dar fără a indica vreo sursă a acestei informații de o suspectă exactitate²⁹. Despre Partidul Comunist Român se susținea, în schimb, că în decembrie 1947 număra 800.000 de membri³⁰. Cu toate acestea, în alt moment se pretindea că "din cei 937.848 de membri aflați în evidența partidului unic până la 10 februarie 1948, un număr de aproape 150.000 proveneau din sânul Partidului Social-Democrat"³¹. Pe aceeași pagină, autorul respectiv revenea, precizând că "la această dată, Partidul Social-Democrat număra 285.021 membri"³². Jongleria cu cifre continua astfel: "La sfârșitul anului 1947, cele două partide (...) cuprindeau peste 1.300.000 de membri - din care Partidul Comunist Român 800.000, iar Partidul Social-Democrat 527.201 membri"³³. Astfel era desființată pur și simplu cea mai mare parte din Partidul Social-Democrat. Încununarea operației, care probabil că a dat totuși bătaie de cap, o constituia modul cum arăta compoziția conducerii noului Partid Muncitoresc Român, din punctul de vedere al provenienței: Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român cuprindea 41 de membri plini, dintre care 31 comuniști și 10 social-democrați, și 16 membri supleanți, adică 11 comuniști și 5 social-democrați. Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român cuprindea 13 membri plini (10 comuniști și 3 social-democrați) și 5 membri supleanți (3 comuniști și 2 social-democrați). În sfârșit, secretariatul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român număra, printre cei 5 membri ai săi, 4 comuniști și un singur social-democrat³⁴. La Congresul al IV-lea

²⁹ Victor Frunză, *Op. cit.*, p.349.

³⁰ *Ibidem*, p.546.

³¹ *Ibidem*, p.350.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

al Partidului Muncitoresc Român, sau după noul calendar partinic, Congresul al IX-lea, a fost lichidată ultima amintire a episodului unificării, revenindu-se la vechea denumire de Partidul Comunist Român. Între timp, în perioada verificărilor membrilor de partid din 1948-1951, Gheorghiu-Dej recunoștea în 1961 că fuseseră date afară din Partidul Muncitoresc Român "mai multe sute de mii de persoane"³⁵. Acestea coincideau în mare cu numărul foștilor social-democrați, ajungându-se abia acum ca proporția stabilită la nivelul conducerii, evident inversată în februarie 1948, să corespundă noii realități din partid.

Soarta cea mai tragică au împărțit-o, însă, după 1948, toți conducătorii Partidului Social-Democrat Independent, care au fost azvârliți în închisori, inclusiv liderii muncitorilor de la Reșița (Iosif Mustețiu, Georg Hromadka, Traian Cercega) și Hunedoara. Unii au fost deportați în Bărăgan. Victor Frunză aprecia: "Întreaga Reșiță și întreaga Hunedoară, deci două din cele mai mari centre muncitorești din România, se împotriviseră ca un tot monolit la parodia unificării"³⁶. De altfel, este știut faptul că la Congresul al XVIII-lea al Partidului Social-Democrat, când s-a pus problema unificării, întreaga delegație din județul Caraș s-a abținut de la vot³⁷. Era singura modalitate prin care se mai putea protesta în acel moment.

³⁵ *Ibidem*, p.358.

³⁶ *Ibidem*, p.390.

³⁷ Georg Hromadka, *Op. cit.*, *passim*.

TEZE PRIVIND ISTORIA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI PERSPECTIVELE DE VIITOR ALE SOCIAL-DEMOCRAȚIEI

Horst Heimann

Cine este interesat de mișcarea muncitorească nu numai din punct de vedere exclusiv științific-istoric, ci și din punct de vedere al actualității politice, este chemat să studieze istoria acesteia în legătură cu problemele privind perspectivele de viitor ale social-democrației. Respectiv probleme se prezintă însă acum, cu puțin timp înainte de trecerea la un alt mileniu, sub cu totul alt cadru politic, intelectual, economic și social, decât fusese cazul până prin anii '80. Aceasta deoarece, o dată cu destrămarea sistemului comunist în Europa centrală și de est, petrecută între anii 1989 și 1991, s-a făcut simțită brusc o rupere radicală, neașteptată, precum și o schimbare de macaz esențială în mersul istoriei mondiale, comparabilă cu schimbările de macaz prilejuite de Revoluția Franceză din 1789 și de Revoluția din Octombrie, din anul 1917.

Mulți social-democrați au văzut în criza și destrămarea comunismului din perioada 1989/90 o șansă neașteptată pentru un marș triumfal al social-democrației în Europa de Est, care fusese, până nu de mult, supusă comunismului atotputernic. Însă aceste speranțe nutrite de mulți social-democrați nu s-au făcut auzite în cadrul discursurilor intelectuale, care aveau menirea de a interpreta, sub aspect ideologic, ruptura istorică înfăptuită în

anul 1989, stipulându-se, totodată, perspectivele de viitor ale omenirii. Dimpotrivă: marea majoritate a intelectualilor, și cei din spectrul de stânga, au interpretat căderea comunismului ca o victorie definitivă a capitalismului împotriva socialismului de orice fel, deci și ca o înfrângere și un eșec al socialismului democratic al social-democrației.

Nu doar interpretările ideologice, ci și procesele reale de transformare în statele post-comuniste au dus, curând, la spulberarea speranțelor social-democrate. Chiar și acolo unde partide fost comuniste s-au orientat spre social-democrație, redobândind puterea prin alegeri libere, nu s-a constituit o societate bazată pe legalitate și solidaritate în sensul valorilor de căpătâi ale social-democrației și anume: "Libertate, dreptate, solidaritate". Cu toate acestea, în pofida unor dificultăți care și-au făcut simțită prezența chiar de la începuturile procesului de transformare în est, se putea întrezări, la modul preponderent optimist, perspectivele de viitor ale omenirii. Chiar dacă teza lui Fukuyama privind "sfârșitul istoriei"¹ părea să anunțe o contradicție, predominantă era părerea potrivit căreia, după sfârșitul contradicției dintre sisteme est-vest, n-ar mai exista probleme și conflicte grave, deci nici alternative pentru dezvoltarea viitoare. Aceasta fiindcă sistemul vestic al economiei de piață cu o democrație liberală n-ar mai avea nici o concurență, urmând să se dezvolte pe mai departe în mod liniar, impunându-se pretutindeni în lume. Istoria omenirii se sfârșea ca un film de la Hollywood, cu happy-end, o dată cu apusul "Imperiului răului" și cu victoria binelui.

Cine estimează perspectivele de viitor ale omenirii după sfârșitul conflictului est-vest în virtutea sensului schițat mai sus, poate să răspundă foarte ușor la întrebarea privind perspectivele social-democrației: chiar dacă se mențin partide social-democrate

¹ Francis Fukuyama, *Das Ende der Geschichte*, München 1992.

și pe mai departe, social-democrația, văzută prin prisma unei realități spirituale și politice specifice, de purtătoare a unei alternative de politică socială, nu are perspective de viitor.

În ultimii ani însă începe să câștige teren o altă semnificație a perspectivelor de dezvoltare de după sfârșitul comunismului: cea potrivit căreia social-democrației, ca purtătoare a unei alternative social-politice, i se deschide din nou o perspectivă. În anul 1991 a apărut în Franța cartea "Capitalisme contra capitalisme", de Michel Albert, care în anul 1992 a fost publicată în Germania sub titlul "Kapitalismus contra Kapitalismus"². Ideologia răspândită privind "sfârșitul istoriei" (Fukuyama), adică a unui viitor fără alternativă, este contrarcarată de autor printr-o teză fundamentată în mod empiric: după sfârșitul comunismului nu exista doar un singur capitalism triumfător, ci o nouă concurență sistematică între două modele foarte diferite ale capitalismului și anume "modelul renan" al statului social constituit în Europa de Vest și modelul "neo-american" reprezentat politic mai ales de către Reagan și Thatcher.

Michel Albert argumentează prin nenumărate dovezi faptul că "modelul renan" îi este net superior celui "neo-american" nu doar pe tărâm social, ci și pe cel economic. Iată de ce cercetătorul se arăta contrariat de faptul că, în ciuda tuturor evenimentelor care atestă că "modelul renan", de modelul de stat social, este net superior, pe toate planurile, el este spiritual, politic, cultural în retragere față de modelul "neo-american", în plină expansiune, iar în țări axate pe modelul superior se petrec "fenomene care pun la îndoială însăși temeiurile modelului respectiv"³.

O conștiință de sine deficitară precum și o cunoaștere grevată de lacune asupra deosebirilor definitorii dintre cele două modele sunt văzute de autor drept o cauză pentru marșul triumfal al mult mai puțin performantului "model neo-american". După ce

evidențiază încă o dată avantajele sociale, politice și economice ale "modelului renan", autorul constată cu uimire: "Dar toate acestea sunt, în mod uluitor, mult prea puțin cunoscute"⁴. Drept o altă cauză care a dus la trecerea în plan secund a modelului vest-european încărcat de succes nominalizează faptul că "ideile și valorile esențiale, definitorii pentru acest model, sunt larg ignorate sau contestate"⁵.

Procesul de dezvoltare, schițat de către Michel Albert și confirmat de mersul evenimentelor din realitate, atrage atenția asupra faptului că ruptura intervenită în istoria universală între anii 1989 și 1991 a deschis o perspectivă absolut nouă nu numai pentru țările post-comuniste, ci și pentru sistemul vestic "biruitor". Și aici se observă o schimbare de macaz, care însă a început deja la sfârșitul anilor șaptezeci și anume o dată cu schimbarea politică din Marea Britanie, sub Thatcher, și cea petrecută în SUA, sub Reagan. Până în respectivele momente, în sfera disputei existente, dar nu prea luat în considerare, dintre "modelul renan" și "modelul neo-american" al capitalismului se aflau deja "gândurile și valorile de bază" ale social-democrației în ofensiva spirituală și politică. Proiectul unei "Great Society" al președintelui Johnson din anii șaizeci a fost o încercare de a transfera în SUA idei de bază ale "modelului renan". Și în Europa de Vest aceste idei de bază ale statului social au fost recunoscute și de către cele mai multe partide care nu erau social-democrate. O dată cu cenzura din anul 1989, devine tot mai vizibil faptul că în concurența dintre sistemele din Vest se extinde "modelul neo-american", în detrimentul "modelului renan". Contrar speranțelor din 1989, potrivit cărora influența social-democrației se va extinde asupra Europei de Est, în anii nouăzeci s-a conturat tot mai mult tendința de a reduce, în Europa de Vest, înfăptuiri social-democrate.

Pe temeiul tezei lui Albert privind concurența sistematică

² Michel Albert, Kapitalismus contra Kapitalismus, Frankfurt 1992.

³ Ebd., S. 165.

⁴ Ebd., S. 127.

⁵ Ebd., S. 197.

dintre "modelul renan" și cel "neo-american" al capitalismului, social-democrația nu și-a pierdut în nici un caz, o dată cu sfârșitul comunismului, justificarea existenței sale istorice. Dimpotrivă, acestuia îi revine o răspundere sporită privind perspectivele de viitor ale societății europene. Dacă în Europa se va impune cu adevărat "modelul neo-american" cu ideologia neoliberalismului și va continua reducerea modelului de stat social european, aceasta depinde, înainte de toate, de forța creatoare în planul politicii sociale ale social-democrației europene. Fiindcă ideile și valorile esențiale care definesc "modelul renan" și care, în opinia lui Michel Albert sunt, astăzi, "în mod surprinzător ignorate sau contestate", sunt, de fapt, "ideile și valorile" social-democrației.

Pe temelii acestor "idei și valori", mișcarea muncitorească social-democrată a reușit să transforme, printr-o luptă întinsă pe parcursul unui secol capitalismul de tip Manchester al secolului XIX, care-l considera pe om, în statul social european al secolului XX, deci a creat "modelul renan" al capitalismului, care este acum periclitat datorită înaintării în forță a modelului "neo-american". Pentru a putea apăra cu succes "modelul renan" al statului social, sunt necesare respectivele "idei și valori" ale mișcării muncitorești și ale social-democrației, care fuseseră necesare și la edificarea pas, cu pas, a statului social.

Pentru a susține aceste teze, se impune clarificarea și precizarea noțiunilor "mișcare muncitorească" și "social-democrație". "Mișcarea muncitorească" tratată în cadrul acestui referat nu este doar o simplă reprezentare a intereselor economice ale muncitorilor, care se răstrânge la cuprinderea organizatorică a muncitorilor în cadrul sindicatelor, cum este cazul în SUA. Dimpotrivă cuprindea patru coloane organizatorice.

Mișcarea muncitorească este, înainte de toate, o mișcare politică și un partid, care a devenit, începând cu a doua jumătate a secolului XIX, în Europa de Vest și în cele din urmă, în Europa Centrală, o componentă importantă a mișcărilor liberale și a celor democratice, aducând o contribuție decisivă la cucerirea și

apărarea democrației politice. În Germania, unde partidele burghezo-liberale și cele democratice erau slabe sau inconsecvente, mișcarea muncitorească a devenit principala forță a mișcării liberal-democratice; în luna martie a anului 1933, fracțiunea SPD din Reichstagul german era singurul partid care a respins legea lui Hitler care acorda guvernului depline puteri, în timp ce și reprezentanții celorlalte partide democratice au votat pentru suprimarea democrației.

Această mișcare muncitorească este însă și o mișcare spiritual-culturală bogată în influențe, care își trage rădăcinile spirituale din discursurile teoretice-filozofice ale acelor intelectuali burghezi, care s-au situat pe o poziție critică, încă din prima jumătate a secolului XIX, față de societatea capitalistă aflată în plină dezvoltare, elaborând ideile socialismului, viziunile privind o societate mai bună și mai dreaptă. Prin alianța istorică încheiată între acești intelectuali cu simț critic, creatori și promotori ai ideilor, valorilor și viziunilor socialiste, și prin reprezentanții intereselor muncitorilor, aflați în plin proces de organizare, în Europa de Vest și Europa Centrală a apărut, în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, forma specifică a unei mișcări muncitorești socialiste sau social-democrate. (Pe vremea aceea, noțiunile social-democratic și socialist nu erau noțiuni definind orientări diferite, ci erau sinonime, două cuvinte diferite pentru unul și același lucru).

Ideile și valorile democrat-socialiste, adică social-democrate, viziunile și solicitările privind o societate dreaptă, dezvoltate în discursurile intelectuale au constituit fundamentul spiritual pentru toate cele patru coloane organizatorice ale mișcării muncitorești social-democrate. Pe lângă partidele social-democrate, respectiv, socialiste, syndicatele, devenite mai puternice la sfârșitul secolului XIX, au creat cea de-a doua coloană organizatorică a acestei mișcări muncitorești specific europene. Deși există și o mișcare muncitorească creștină, cu syndicate creștine, syndicatele legate de social-democrație au devenit forța socială cea mai puternică, astfel încât este întemeiat

să se trateze, în cele ce urmează, doar mișcarea muncitorească socialist/social-democrată. Abstracție se face și de faptul, că după Revoluția din Octombrie, această mișcare muncitorească s-a fărâmițat și a slăbit datorită mișcării comuniste.

Mai ales în cadrul mișcării muncitorești social-democrate din Germania s-au dezvoltat, alături de coloanele organizatorice partid și sindicate, încă două coloane practic-instituționale: pe baza ideilor și valorilor socialiste, social-democrația a devenit și o mișcare culturală, având o serie de asociații culturale, educative, de timp liber și sportive, care au exercitat o influență puternică asupra vieții cotidiene și asupra orientării spre adevăratele valori a clasei muncitoare. În condițiile în care social-democrația își propunea să înlocuiască sistemul economic capitalist cu un alt sistem economic mai drept, mișcare cooperatistă, care cuprindea cooperative de consum și de producție, a devenit o altă coloană importantă pentru edificarea unei societăți mai drepte și solidare. Chiar de aceea, până la mijlocul secolului nostru se poate vorbi explicit despre o mișcare muncitorească social-democrată, deoarece suporturile sociale ale celor patru coloane proveneau în marea lor majoritate din rândul clasei muncitoare, astfel încât mișcarea muncitorească și social-democrația constituiau o unitate dialectică. Social-democrația, respectiv, socialismul democratic a reprezentat, cu excepția Franței și a Italiei, cel mai puternic curent al mișcării muncitorești.

La ora actuală, social-democrația și mișcarea muncitorească nu mai pot fi privite ca sinonime sau ca o unitate dialectică. Ca urmare a proceselor de transformare social-structurale (scăderea proporției muncitorilor, diferențierea socială a salarilor, noi categorii de mijloc), partidele social-democrate trebuie să se adreseze păturilor mai largi ale populației. Ca atare, din partide muncitorești, acestea devin partide populare.

Datorită faptului că, în anii de după cel de-al doilea război mondial, nu în ultimul rând ca urmare a influenței politicii social-democrate în Europa de Vest, contradicțiile sociale puternice au

fost atenuate, clasa muncitoare s-a putut integra simțitor în societatea universală. Două importante coloane organizatorice și anume asociațiile culturale și de recreație, precum și cooperativele nu și-au mai atins semnificația de dinainte și astăzi abia dacă mai joacă un rol ca parte componentă a unei mișcări muncitorești social-democrate. Din cele patru coloane originare ale mișcării muncitorești social-democrate clasice, a mai rămas, ca o autentică organizație a salariaților, doar una singură, și anume, sindicatele. Dar fiindcă în 1945 în Germania fostele sindicate de direcționare s-au unit în sindicate unitare, ele nu mai pot fi considerate ca o organizație social-democrată în sensul strict al noțiunii. În orice caz, și în ceea ce privește sindicatele unite ale DGB (Uniunea Sindicatelor Germane) influența social-democrațiilor este preponderentă. Muncitorii și angajații organizați în sindicate alcătuiesc și pe mai departe o bază socială decisivă în calitatea lor de membri și de alegători ai SPD.

Deoarece dintr-un număr de patru coloane ale mișcării muncitorești social-democrate clasice a rămas doar una singură, și anume sindicatele, noțiunea de mișcare muncitorească și-a restrâns sfera, cuprinderea ei fiind mai limitată decât fusese până la mijlocul sec.20. Dar, fiindcă în cadrul sindicatelor germane continuă să acționeze și astăzi tradițiile social-democrate, ele nu se rezumă doar la a fi reprezentante ale intereselor economice ale membrilor săi. Sindicatele s-au implicat, dintotdeauna, în marile confruntări politice și, înainte de toate, în controversele privind proiectele de reformă ale politicii sociale.

Dacă noțiunea de mișcare muncitorească trebuie privită astăzi într-un sens mai restrâns, lucrurile stau invers în ceea ce privește noțiunea de social-democrație, care și-a lărgit sfera, deoarece SPD nu este doar reprezentanta intereselor politice ale muncitorilor în accepțiunea restrânsă a sensului, ci ca partid popular se adresează unor pături mai largi ale populației, într-o societate pluralistă. Pe de altă parte, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești social-democrate clasice, incorporate în

valorile de bază "Libertate, dreptate, solidaritate", constituie și astăzi axiome programatice ale partidului popular SPD.

În toate țările Europei de Vest, social-democrația s-a dezvoltat pe parcursul secolului 20, devenind, dintr-o mișcare revoluționară, fundamental de opoziție, o forță social-reformistă și de făurire a societății. Ea nu numai că a combătut, din start, conceptul leninist al dictaturii de partid, dar s-a și delimitat de conceptul ortodox-marxist conform căruia socialismul ar fi egal cu socializare plus economie planificată. Foarte clar a reieșit această schimbare în Programul SPD de la Godesberg din anul 1959, prin formula: "Atâta concurență, deci economie de piață, cât e posibil, atâta planificare, deci o politică economică și socială de stat, cât e nevoie".

Partidele social-democrate/socialiste din Europa de Vest au făcut, mai ales pe bază social-reformistă, o politică socială fructuoasă și au desăvârșit "modelul renan" al statului social. Cu acest succes incontestabil al social-democrației și-a argumentat, de altfel, omul de științe sociale german Ralf Dahrendorf mult discutata sa teză despre "sfârșitul secolului social-democrat": "Se încheie, pentru că social-democrația și-a înfăptuit țelurile, înainte de toate, țelul siguranței și al dreptății sociale pentru toți oamenii".

Dezvoltarea economică și socială reală de după anii '80 contrazice însă argumentarea lui Dahrendorf, conform căreia social-democrația ar fi devenit de prisos, deoarece idelle și țelurile acesteia ar fi fost îndeplinite. Ca o contraponderă la optimismul de scurtă durată al perioadei de prefaceri 1989/90 se percep tot mai intens evoluțiile amenințătoare din interiorul sistemului vestic triumfător și se discută public în mass-media.

Nu doar mijloacele de informare în masă, ci și reviste pretențioase, cărți de specialitate și publicații științifice prezintă zilnic fapte îngrijorătoare: șomajul de masă în continuă creștere va constitui izvorul unei "sărăcii noi" în cadrul societății de bunăstare. Finanțarea statului social devine din ce în ce mai

dificilă, din moment ce veniturile scad și cheltuielile cresc. În timp ce sporesc taxele sociale, se diminuează prestațiile sociale, mai ales pentru șomeri, bolnavi și în curând și pentru pensionari. Crește nu numai numărul șomerilor, ci și numărul relațiilor ocupaționale precare, care nu mai sunt asigurate prin contractul colectiv de muncă și nu mai sunt incluse în sistemul social de asigurări. Tot mai mulți oameni sunt excluși din viața socială și culturală a societății, coeziunea societății se destramă, criminalitatea crește continuu.

Cel dintâi răspuns politic la această evoluție de criză a fost dat de Reagan și Thatcher deja cu un deceniu înainte de sfârșitul comunismului, prin politica lor neoliberală, însoțită de creșterea influenței unei ideologii neoliberale: statul social și politica economică și socială de stat nu pot soluționa problemele crescânde, ele dimpotrivă sunt cauze ale crizei. De aceea, statul social și intervențiile statului în procesele economice și sociale trebuie să fie lichidate; excepția de la regulă a devenit slogan al acestei politici, care a fost caracterizată, între timp, de către critici prin lozincă care amintește de Lenin: "Toată puterea, piețelor!"

După prăbușirea comunismului, ofensiva politică și ideologică a neoliberalismului s-a accentuat și s-a amplificat. Liberalizarea mondială a comerțului, internaționalizarea piețelor de mărfuri și a celor financiare, au dus la ascuțirea confruntării de poziții între economiile politice naționale. Noul slogan la modă, "globalizare" definește pe de o parte acest proces real, fiind însă, în același timp, un concept al luptei ideologice al ideologiei și politicii neoliberale. Cu trimitere la salariile scăzute și absența statului social în Asia, dar și în Europa de est, se vestește zi de zi mesajul: fiindcă în Germania (respectiv în majoritatea celorlalte țări vest europene), salariile și cheltuielile sociale sunt prea mari, nu mai suntem competitivi pe plan internațional (la un excendent la export de 100 miliarde DM), se pierd aici locurile de muncă. Pentru a ne menține competitivi, trebuie deci să scădă salariile, taxele sociale și cheltuielile sociale.

Ideologia și politica neoliberală s-au bucurat de succes nu numai în patriile-mamă ale acestora, SUA și Marea Britanie, ci între timp și în țările vest-europene ale "modelului renan": pretutindeni s-a accentuat în mod dramatic prăpastia dintre sărac și bogat. De bogăția care a continuat să crească în mod simțitor a profitat doar o minoritate. În timp ce veniturile mari cresc mai repede, cele mijlocii stagnează, iar veniturile mici se reduc continuu, astfel că se formează o nouă pătură socială, cea a "working poor", "a săracilor care muncesc". Partea disponibilă din venit, provenind din "bani", respectiv, din capital, crește continuu, față de partea salariu pentru muncă. "Munca devine ieftină precum gunoiul"⁶ a formulat un om de științe sociale critic.

Dar și salariile pentru câștiguri de vârf urcă vertiginos, veniturile normale stagnează. În SUA, de pildă, salariile normale au crescut în anul 1996, cu 3%, cele ale top-managerilor însă cu 15-20%. Cel mai bine plătit manager a "câștigat", de exemplu, 102 milioane de dolari, ceea ce înseamnă că a primit pe zi aproximativ de opt ori mai mult decât câștiga o familie de muncitori pe tot anul⁷.

În timp ce în trecut deosebirile de venituri erau oarecum echilibrate printr-o impozitare mai mare a veniturilor mari, între timp, s-a impus tendința inversă: politica de impozitare stimulează și mai mult mărirea diferențelor între venituri, prin faptul că cotele de impozite la vârf au fost scăzute în mod drastic. În Germania, de exemplu, de la 53%, la 39%.

În pofida faptului că politicienii, publiciștii și înainte de toate, liderii de sindicat au atras atenția de mult timp asupra consecințelor sociale fatale ale politicii neoliberale, hegemonia ideologică a neoliberalismului s-a menținut vreme îndelungată, deoarece nu se întrevădea o alternativă axată pe fundament teoretic. Scurtul optimism euforic privind viitorul la sfârșitul

comunismului, căruia i-a urmat o perioadă de analize cu menirea de a trezi la realitate, este de acum înlocuit cu un pesimism de viitor sumbru, cu scenarii de catastrofe și sfârșitul iminent, și aceasta nu din cauza rezultatelor nemulțumitoare ale proceselor de transformare în statele post-comuniste, ci datorită evoluției în interiorul sistemului vestic biruitor. Libertatea politică și democrația ca și economia socială de piață au fost realizate în mod insuficient nu numai în est, ci par a fi tot mai mult amenințate chiar în vest. Involuția economiei sociale de piață înspre "capitalism de Manchester" sau unui capitalism "sălbatic", "neîmblânzit", "dezlănțuit", "capitalism pur" duce nu numai la involuția progreselor sociale ale secolului 20, ci pune în pericol însăși libertatea politică și democrația, datorită sciziunii sociale crescânde a societății.

Aceste avertismente dramatice nu provin de la niște marxști-leniniști incorigibili (nu puțini dintre ei au înlocuit doctrina marxist-leninistă cu cea tămăduitoare, neoliberală), ci din partea unor intelectuali burghezi sau a unor întreprinzători. Multimiliardarul George Soros a diagnosticat, într-un articol care s-a bucurat de o atenție deosebită, publicat în săptămânalul "Die Zeit", că societatea deschisă, libertatea și democrația sunt puse în pericol nu de către ideologia marxist-leninistă, ci de cea neoliberală, care idolatrizează piața⁸.

Dintr-un întreg șuvoi de scenarii distrugătoare și catastrofale, care reclamă toate o nouă orientare politică, vor fi redate, în cele ce urmează, câteva exemple mai intens discutate.

Cartea autorilor Hans-Peter Martin și Harald Schumann, "Die Globalisierungsfälle - Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand"⁹ - "Capcana globalizării - Atacul asupra democrației și a bunăstării", care a apărut în anul 1996, a ajuns, în martie 1997, deja la cea de a unsprezecea ediție (tiraj 116 - 130 de mii).

⁶ Horst Afheldt, Wohlstand für niemand ? München 1994.

⁷ Die ZEIT, Nr. 17, 18.04.1997.

⁸ Die ZEIT, Nr. 4, 17.01.1997.

⁹ Hans-Peter Martin/Harald Schumann, Die Globalisierungsfälle - Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand, Reinbek bei Hamburg 1997, 11.

Teza centrală o reprezintă prognoza conform căreia economia de piață globală, lăsată în grija sa proprie, va avea nevoie, în secolul următor, de numai 20% din populația aptă de muncă, "pentru a produce toate mărfurile și pentru a realiza prestări de servicii de înaltă calitate", și anume, pentru întreaga lume. Ca urmare 80% a oamenilor vor ajunge, pas cu pas, de prisos și excluși din societate. Temeri iraționale legate de această descalificare socială a majorității urmează să destrame democrația, în cazul în care dezvoltarea, prin politică, nu va avea drept rezultantă o nouă direcție.

În anul 1996 a apărut, în traducerea germană, cartea editată în anul 1995, la New York, a omului de știință american Benjamin R. Barber, "Coca Cola și războiul sfânt - Cum sunt lichidate democrația și libertatea prin capitalism și fundamentalism"¹⁰. Noțiunile de "Coca Cola" și "MC World" (dedusă din Mc Donald) constituie pentru el, simboluri ale "capitalismului sălbatic" ofensiv al modelului neo-american, care ar amenința libertatea și democrația, exact ca și fundamentalismul islamic militant. O acuzare necruțătoare asemănătoare împotriva urmărilor nefaste ale capitalismului deslănțuit conține și cartea scriitoarei franceze Viviane Forrester "L'horreur économique"¹¹, carte care, între timp, a devenit la fel un mult discutat bestseller și va apărea în curând și în traducerea germană.

Tocmai a apărut la New York cartea lui William Greider, "One World, Ready Or Not - The Manic Of Capitalism"¹² - "O lume, pregătită sau nu - logica manicală a capitalismului", în care autorul prognozează "catastrofe economice, sociale sau ecologice" care periclitează coeziunea socială și democrația.

¹⁰ Benjamin R. Barber, Coca Cola und Helliger Krieg - Wie Kapitalismus und Fundamentalismus Demokratie und Freiheit abschaffen, Bern/München/Wien 1996.

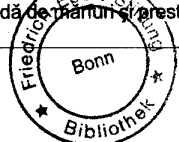
¹¹ Viviane Forrester, L'horreur économique, Paris 1996.

¹² William Greider, One world, Ready or Not - The Manic Logic of Global Capitalism, New York 1997.

Chiar dacă scenariile catastrofice înfățișează viitorul în culori exagerat de sumbre, ele totuși contribuie la zdruncinarea optimismului de viitor naiv al neoliberalismului și sublinează necesitatea unei alternative. Recenzentul sus-amintitei cărți atrage atenția, în comentariul său, asupra începutului schimbărilor de orientare, care sunt de o importanță deosebită pentru viitorul ideilor și conceptelor politice social-democrate: "Faptul că piețele libere guvernează și că statul trebuie să slăbească reglementările sale asupra economiei constituie de la colapsul comunismului o regulă de bază necontestată. Nu și în continuare: economiști și jurnaliști avertizează din nou asupra consecințelor pe care le-ar putea avea un regim global de "laissez faire" și pretind o nouă intervenție a statului"¹³.

Avertismentele din ce în ce mai puternice privitoare la efectele pustiitoare ale radicalismului de piață neoliberal, care renunța la cârmuirea politică, pun la îndoială hegemonia ideologică a neoliberalismului, dincolo de granițe partinice și deschid social-democrației noi perspective. Deoarece solicitările pentru o "nouă intervenție a statului" reabilitează concepția social-democrată conform căreia economia de piață poate fi avantajoasă pentru întreaga societate numai dacă este legată de o politică economică și socială cu țeluri clar definite, doar astfel ea va sluji nu numai o minoritate superbogată, în detrimentul majorității. Pe deasupra, o politică care împiedică adâncirea discrepanței dintre bogat și sărac sublește nu numai valorilor de bază ale social-democrației în ceea ce privește dreptatea, ci și unei evoluții economice mai bune. Căci este un paradox al ideologiei neoliberale că în lumea întreagă creșterea economică s-ar putea realiza prin aceea că salariile și prestațiile sociale, deci puterea de cumpărare a maselor să fie diminuată. Dar aceasta are ca urmare faptul că există tot mai puțini cumpărători apti de plată pentru o producție crescândă de măruri și prestări

¹³ Die ZEIT, Nr. 15, 4.4.1997.

de servicii. Și, după cum prorocesc deja unii observatori critici, capitalismul va pieri datorită contradicțiilor sale interne, la fel cum a pierit deja comunismul.

În contextul actualelor controverse politice din Germania, atât Oskar Lafontaine, cât și Joschka Fischer, de la Verzi dau tot mai mult de înțeles faptul că la alegerile din 1998 nu va fi vorba doar despre alternative de partid politic, ci și de alegerea dintre două concepte alternative de politică și societate. Victoria în alegeri a Partidului Laburist în Marea Britanie, într-o țară mamă și model al radicalismului de piață neoliberal, urmată de victoria în alegeri a socialiștilor francezi în Franța a cauzat o sensibilitate înfrângere politică a neoliberalismului influent în Europa de vest.

Deja în preajma începerii campaniei electorale anticipate din Franța, publiciștii francezi și socialiștii lui Jospin au subliniat continuu că miza constă în a împiedica o victorie a "modelului neo-american", caracterizat prin inegalități extreme. Că respectivul model strălucitor pierde din atractivitate devine evident prin faptul că adversarul liberal-conservator al stângii, prim-ministrul Juppe, simte nevoia să se distanțeze de acest model, refuzând "individualismul egoist, capitalismul grosolan, hiper-liberalismul simplificator".

Semnarea șanselor pe care politica social-democrată o are în alte țări ale Europei este importantă deoarece, având în vedere globalizarea piețelor de mărfuri și cele financiare, politica împotriva radicalismului de piață neoliberal ar avea sorți de izbândă nu numai pe teritoriul statului național, ci doar în zona mai întinsă a Uniunii Europene. Dacă această perspectivă europeană va fi valorificată, depinde, înainte de toate, de forța social-democrației în fiecare dintre statele care compun Uniunea Europeană. Dacă, prin întărirea influenței social-democrației în fiecare stat la nivelul european se reușește coordonarea politicii împotriva "capitalismului sălbatic" apărarea statului social și modernizarea acestuia, atunci ar putea să aibă și consecințe pozitive pentru dezvoltarea economică și socială continuă în țările post-comuniste.

INTERVIU CU PROFESORUL NICOLAE BOCȘAN

- profesor la catedra de istorie modernă a Facultății de istorie și filosofie de la Universitatea "Babeș-Bolyai"

1. Cum vă explicați reținerea multor istorici, manifestată în momentul invitării lor la un simpozion cu tematica celui de la Reșița?

"Nu cred că este vorba de o reținere. Mai degrabă este vorba de absența unor cercetări după 1990 consacrate social-democrației, fenomenului muncitoresc. După deformările la care a fost supus subiectul în perioada comunistă, istoriografia contemporană, cu câteva excepții, nu are un program istoriografic dedicat acestei teme. Din păcate nici actualul PSDR, care este legatarul vechii social-democrații nu a încurajat cercetări pe acest subiect. Din atare motive centrele cu o veche tradiție muncitorească și social-democrată au o asemenea obligație de a încuraja cercetările pe această temă, desigur făcute cu o altă metodologie, concepție istorică și dintr-o altă perspectivă, conform realității istorice".

2. Ați enumerat ca moderator al manifestării, o serie de tare ale social-democrației românești actuale, văzute prin prisma istoricului. Vă rugăm să reiterați aceste avertismente, care ar putea fi numite și "învățămintele ce se impun", sau "greșeli care pasc social-democrația actuală românească", așa cum le vede un istoric.

"Nu le putem eticheta prin nici una din sintagmele pe care le-ați enumerat. Am nominalizat câteva aspecte pe care un istoric al modernității le-a extras din cunoașterea unei experiențe istorice, a unei tradiții politice. Rezervele care există astăzi față de social-democrație și fenomenul muncitoresc, datorate unei mentalități marcate de abuzurile regimului

totalitar în plan istoriografic și politic, vor dispărea, sunt conjuncturale. Social-democrația românească are o responsabilitate față de această țară, față de procesul de reformă. Pentru a reuși în demersul său politic trebuie să devină o prezență reală în societatea românească, să-și stabilească un electorat propriu. Pentru a avea un electorat stabil trebuie să individualizeze clar grupurile sociale cărora se adresează, să le câștige printr-o doctrină și un program adecvat. Mă gândesc în primul rând la muncitorime, dar și la alte categorii de salariați, generic denumiți în media românească bugetari, dar nu exclud nici intelectualii, având tradițiile social-democrației din România, și nivelul de trai scăzut al categoriilor intelectuale. În al doilea rând mă gândesc la elaborarea doctrinei și programului social-democrației, din care să rezulte clar individualitatea acestei opțiuni politice în spectrul politic românesc printr-o mai clară delimitare de alte curente politice. Elaborarea doctrinei și programului acestui curent politic poate fructifica experiența și tradițiile social-democrației românești, a celei din Banat și Transilvania în mod particular, dar trebuie adecvată și exigențelor societății contemporane, nevoilor electoratului și nu în ultimul rând trebuie să fructifice experiența europeană și universală. Nu în ultimul rând trebuie să-și definească exact raporturile cu sindicatele, să desfășoare o activitate mai amplă pe teren sindical, să educe salariații în legătură cu scopurile și importanța sindicalismului, să constituie o echipă de lideri sindicali cu pregătire adecvată. Am avansat ideea constituirii unui Institut social, care să realizeze studii complexe, multidisciplinare în diferite medii, care să facă diagnoze privind societatea românească pe care oamenii politici să le fructifice în activitatea lor. În acest cadru studierea fenomenului muncitoresc în această fază a tranziției și în perspectiva reformei este absolut necesară. Social-democrația trebuie să-și fundamenteze demersul politic pe rezultatele unor cercetări științifice serioase, realizate de echipe complexe de sociologi, economiști, politologi, istorici, s.a. Desigur că în acest context și studierea istoriei social-democrației, inclusiv la nivel regional și local sau poate în primul rând la acest nivel poate oferi sugestii importante oamenilor politici, un model și exemplu, mai ales în regiunile unde a avut o tradiție deosebită".

3. De ce ați insistat în timpul manifestării asupra termenului de "fenomen muncitoresc", neuzual (nu doar) în germană?

"Mi se pare mai apropiat de realitate pentru că nu propune numai aspectul

confruntării, al luptei dintre muncitori și patroni, cum fals a procedat istoriografia în timpul regimului comunist prezentând situația ca o permanentă luptă de clasă. El presupune politici economice, industrializare, tehnologie modernă, formarea și calificarea muncitorimii, asistență socială, nivel de instrucție și educație, nivel cultural, mod de viață, aspecte ale vieții spirituale, religioase. Este vorba de o abordare globală a problematicii muncitorești în contextul procesualității sociale, pentru că și la noi, ca și în alte părți aceasta a fost și va deveni un fenomen social.

Dacă regimul comunist a refuzat să-l vadă, astăzi suntem obligați să-l studiem, să-l înțelegem pentru a-l putea integra în procesele sociale care au loc în România contemporană".

4. Care ar fi principiile de abordare ale fenomenului muncitoresc și ale mișcării social-democrate din punct de vedere al istoricului?

"Ele decurg din aceste exigențe pe care le-am enunțat mai înainte. Social-democrația nu poate fi studiată în afara contextului social-economic în care a apărut. Ea trebuie integrată proceselor și politicilor economice, sociale din trecut, în legătură cu evoluția generală a societății. Nu trebuie studiată numai în plan politic, deși rămâne unul esențial, ci ca un fenomen social și din această perspectivă cu metodele istoriei sociale. Am spus și la simpozion, după 50 de ani de comunism nu știm aproape nimic despre istoria muncitorimii, decât un șir nesfârșit de greve purtate în numele luptei de clasă.

După părerea noastră a existat un mod de viață, o mentalitate muncitorească, un model muncitoresc de angajare politică și chiar de mișcare muncitorească care trebuie studiate cu metode adecvate și desigur cu o altă concepție istorică. Nu ar fi lipsită de interes, așa cum spuneam, cercetarea regională sau zonală, pentru că au existat mari diferențe între manifestările acestui fenomen de la o zonă la alta".

5. Cine credeți că ar trebui să se ocupe de organizarea unor astfel de simpozioane / mese rotunde / întâlniri clarificatoare pe tema unor mișcări politice românești?

"Toate instituțiile interesate să cunoască transformările sociale din România, de la administrația centrală la cea locală, dar și universitățile,

institutele sociologice, partidele care își asumă o atare doctrină, societatea civilă în ultimă instanță. Ele trebuie pregătite însă în timp, pentru a asigura participarea unor specialiști din diverse domenii. Pentru că vin dintr-o universitate mare cred că și nouă ne revin asemenea îndatoriri prin Facultatea de științe politice, cea de istorie și filosofie sau alte institute de profil".

6. Cum s-ar putea lansa o discuție socială largă asupra unor astfel de probleme, în ultimă instanță de civilizație contemporană?

"Cred că Academia Română are această posibilitate, dar și marile universități au obligația să o facă. Media este receptivă la asemenea dezbateri în pofida unor accente nu întotdeauna justificate ce tind să marginalizeze anumite categorii considerate privilegiate de regimul comunist. Din păcate nu muncitorii au fost, cum practic nici o categorie socială nu a beneficiat de un regim privilegiat, cu excepția celor care au gravitat în jurul structurilor Partidului comunist. Insist însă pentru studierea în primul rând regională, zonală și concluziile acestor întâlniri regionale să formeze obiectul unei dezbateri de mai mari proporții, deoarece știm încă prea puțin despre ce a fost social-democrația și mai ales despre ce este astăzi și ce poate oferi ea societății românești."

Tiparul executat de Tipografia
InterGraf Reșița - ROMÂNIA
Bun de tipar: 15 septembrie 1997
Apărut: septembrie 1997
Tiraj: 1000 Exemplare
ISBN 973 - 97258 -1 - 7